

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА

КУЗНЕЦОВА НАТАЛІЯ БОГДАНІВНА

УДК 331.5:338.4-026.15(477)] : 339.16

ГЛОБАЛЬНА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ-2023

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі міжнародного менеджменту Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана Міністерства освіти і науки України, м. Київ.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
КАЛЕНЮК Ірина Сергіївна,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
Науково-дослідний інститут економічного розвитку,
директор;

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ГРІШНОВА Олена Антонівна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, професор кафедри економіки
підприємства

доктор економічних наук, професор
БУЛАТОВА Олена Валеріївна,
Маріупольський державний університет, перший
проректор

доктор економічних наук, професор
СІДЕНКО Світлана Володимирівна,
Державна установа «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»,
провідний науковий співробітник відділу
інноваційної політики, економіки і організації
високих технологій

Захист відбудеться «21» березня 2023 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.02 у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана.

Із дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті https://kneu.edu.ua/ua/science_kneu/scientific_council/d-26.006.02/ та в науковій бібліотеці імені М. В. Довнар-Запольського Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-Г, ауд. 601.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Лариса АНТОНЮК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Глобальний економічний розвиток супроводжується масштабними суспільними трансформаціями, основою яких виступають, насамперед, технологічні революції, підсилювані на сучасному етапі динамічною інтелектуалізацією, диджиталізацією та креативізацією. Масштабна диджиталізація глобального простору створює кардинально нові умови для бізнесу та людей: формується відкритий простір для ділових та міжособистісних комунікацій, прискорюється рух капіталів, змінюється структура доданої вартості в бік зростання частки нематеріальних активів, активізується міжнародна міграція, відбуваються глобальні трансформації ринків праці та кардинальні зміни у трудовій діяльності. Одночасно суттєво зростає роль інтелекту, знань і творчості у формуванні глобального продукту, що дає поштовх для розвитку креативного підприємництва, становленні креативних індустрій та економік.

Загалом відбуваються принципові зміни у взаємодії факторів виробництва, засобах і предметах праці, технологіях виробництва і управління, якісно трансформується сама людина та умови її життя, трудові і соціальні мотивації та поведінки. Глобальні впливи диджиталізації, інтелектуалізації та креативізації безпосередньо стосуються людського капіталу, його структурної композиції, ефективного функціонування та відтворення.

Теоретичні та прикладні аспекти становлення постіндустріального суспільства, економіки знань та розвитку людського капіталу містяться у фундаментальних дослідженнях К. Кларка, Ж. Фурастьє, Р. Арона, Д. Белла, В. Росту, К. Томінагі, А. Турена, Р. Ріхта, А. Пенті, Д. Рісмента, Дж. Гелбрейта, Е. Тоффлера, З. Бжезинського, М. Вебера, М. Кастельса, М. Масуди, Ф. Махлупа, Б. Санто та ін. Проблематика різнобічного впливу інтелектуалізації, креативізації та диджиталізації на розвиток світової економіки та людського капіталу знайшла своє відображення у наукових працях О. Амоші, С. Сардака, А. Самойленка, М. Полякова, Д. Лук'яненка, Л. Антонюк, В. Антонюк, А. Поручника, Т. Кальченка, Я. Столярчук, В. Гейця, О. Грішньої, А. Колота, О. Герасименко, Ю. Бажал, О. Білорус, І. Каленюк, О. Кукліна, Н. Азьмук, С. Сіденко, Л. Цимбал, О. Булатової, А. Чужикова, Е. Лібанової, Д. Мельничука, А. Чухно, І. Ханіна, Є. Фоміної, О. Пономарьова, М. Ажажі, С. Леонової, М. Семикіної, О. Стрижак, О. Хандій, Л. Шамілевої, Дж. Уолша, В. Рошера, Ф. Ліста, В. Бейджхота, Г. Сіджуїка, Г. Беккера, Дж. Кендрика, Дж. Маккулоха, Г. Маклеода, Р. Дорнбуша, К. Шмалензі, Л. Туроя, В. Коломієць та ін. Концептуальні засади розвитку креативної економіки, її інноваційної складової та людського капіталу креативної економіки розвинуто у публікаціях Дж. Хокінса, Ч. Лендрі, П. Торренса, Дж. Нью-Баджина, Р. Стернберга, Д. Лавертома, Дж. Гілфорда, К. Тейлора, Р. Б. Кеттелла, Р. Комуніана, А. Фаггіана, Л. Купера, Е. Майклза, Х. Хенфілд-Джонс, Б. Аксельрод, Я. Майлза, Л. Грін, П. Стоунмана, С. Давимуки, В. Піхорович, А. Лук, О. Ніколаєвої, А. Онопрієнко, Л. Ткаченко, В. Андрієвської, С. Таран, К. Торшини, Р. Винничук, Л. Федулової та ін.

Попри значну кількість досліджень за наведеною тематикою сучасні тренди розвитку людського капіталу, його інституціонального забезпечення, управління та розвитку набувають нових орієнтирів. Відсутність чіткої ідентифікації людського

капіталу в глобальній парадигмі розвитку потребує системного розкриття його трансформації під впливом глобальних трендів креативізації та диджиталізації потребує розробки концепції креативної парадигми розвитку людського капіталу, а також обґрунтування теоретико-методологічної основи та організаційно-управлінського інструментарію управління людським капіталом в умовах розвитку креативної економіки. Особливої актуальності дана тема набуває для України у післявоєнний період ревіталізації національної економіки, оскільки людський капітал є ключовим драйвером якісних суспільних трансформацій, що має забезпечити країні швидке відновлення та прогресивний економічний і соціальний розвиток у короткостроковій перспективі. Саме ці завдання обумовили вибір теми дисертації, її мету, завдання і структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано в рамках наукових досліджень кафедри міжнародного менеджменту Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана за темами: «Глобальний економічний розвиток в умовах формування цифрового суспільства» (номер державної реєстрації 0121U114086), в межах якої особисто автором визначено та охарактеризовано глобальний тренд диджиталізації, досліджено його вплив на трансформацію ринків праці і людський капітал; Науково-дослідного інституту економічного розвитку Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана за темами: «Інтелектуальні драйвери побудови смартекономіки в умовах сучасних викликів розвитку глобальної екосистеми» (номер державної реєстрації 0122U000961), у якій здійснено теоретичне обґрунтування чинників якісної трансформації людського капіталу, визначено та актуалізовано креативну складову його інтелектуального розвитку як ключового драйвера побудови смартекономіки.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є поглиблення методології дослідження людського капіталу в умовах глобальних науково-технологічних, економічних і соціальних трансформацій, виявлення імперативів та обґрунтування стратегічних напрямів його розвитку під впливом креативізації та науково-практичних засад активізації у відновленні економіки України.

Для досягнення визначеної мети сформовано та вирішено такі завдання:

- узагальнити теоретичні підходи до дослідження трансформацій глобальної економіки та визначити ключові тренди її розвитку;
- ідентифікувати ключові фактори глобальних трансформацій, які мають визначальний вплив на функціонування людського капіталу;
- удосконалити методологію дослідження процесів становлення та розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних змін;
- розвинути понятійно-категоріальний апарат глобальної парадигми розвитку людського капіталу;
- поглибити наукові підходи до дослідження інституціональних засад розвитку людського капіталу в умовах креативізації;
- розширити розуміння креативної зайнятості та особливостей її розвитку під впливом диджиталізації;
- виявити вплив сучасних трендів креативізації та диджиталізації на міжнародну творчу міграцію;

- позиціонувати роль і місце креативної економіки у глобальній парадигмі розвитку людського капіталу;
- сформувати сценарну модель інноваційних ефектів креативної економіки як середовища розвитку людського капіталу;
- поглибити розуміння трансформації освітньої моделі під впливом диджиталізації та креативізації;
- концептуалізувати підходи до формування креативної парадигми розвитку людського капіталу, сформулювати основні її положення;
- розробити методологію дослідження нової парадигми управління людським капіталом в укладі «Креативні індустрії 4.0»;
- розробити модельний інструментарій розвитку людського капіталу креативних індустрій;
- комплексно оцінити розвиток людського капіталу та його креативної складової в Україні;
- актуалізувати кластерну модель розвитку креативних індустрій в Україні як середовища концентрації творчого людського ресурсу;
- запропонувати ймовірні сценарії розвитку людського капіталу у процесі відновлення економіки України.

Об'єкт дослідження – процеси формування, ефективного використання і відтворення людського капіталу в сучасній парадигмі глобального економічного розвитку.

Предметом дослідження є концептуальні засади розвитку людського капіталу в умовах глобалізації, диджиталізації та креативізації.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано загальні та спеціальні методи дослідження, а саме: діалектичний, історичний, аналізу і синтезу, індукції та дедукції при вивченні еволюції концепцій розвитку постіндустріального суспільства, людського капіталу, креативної економіки, чинників глобальних трансформацій (п.п. 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 3.1, 3.2); компаративний – при аналітичному обґрунтуванні структури і динаміки показників розвитку людського капіталу, міграції, креативної економіки, інституціонального середовища (п.п. 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 5.1, 5.2); абстрактно-логічний та метод моделювання – при побудові факторних та сценарних моделей, моделі мультиплікативного ефекту, кореляційно-регресійної моделі взаємозалежності показників розвитку креативної економіки та людського капіталу від зовнішніх факторів (п.п. 3.2, 3.3, 4.3, 5.1, 5.2); системно-функціональний – при теоретичному узагальненні парадигмальних засад суспільних трансформацій світової економіки, людського капіталу, світових ринків праці, зайнятості, освітньої моделі (1.1, 1.2, 1.3, 2.2, 3.3); порівняльного аналізу та рядів динаміки – при дослідженні стану та тенденцій розвитку міжнародної міграції, показників STEAM-освіти, розвитку людського капіталу креативних індустрій України (п.п. 2.3, 3.3, 5.1, 5.2); статистично-аналітичні: порівняння і зведення даних, групування, абсолютних і відносних величин - при оцінці динаміки відносних показників розвитку галузевої структури креативних галузей України, людського капіталу, міграції (п.п. 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 5.1, 5.2); економіко-математичні – із застосуванням прикладного пакету програмного забезпечення Statistica 12.0.

Інформаційну базу (джерела) дослідження становлять офіційні статистичні матеріали та публікації Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародної організації праці, Всесвітнього економічного форуму, ЮНЕСКО, ООН, ПРООН, Міжнародної ради з пам'яток та пам'яток, британського інноваційного фонду NESTA, Конференції ООН з торгівлі та розвитку ЮНКТАД, Національного центру наукової та інженерної статистики (NCSES), Міністерства з питань культури, ЗМІ і спорту Великобританії, аналітичні матеріали Європейської комісії, доповіді та звіти міжнародних консалтингових агентств (Deloitte, McKinsey & Co, ін.), Міністерства культури та інформаційної політики України, закони України, постанови і розпорядження Кабінету міністрів України, матеріали Державної служби статистики України, Державної служби зайнятості України, іноземних та вітчизняних наукових видань за тематикою дисертації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробці комплексу теоретичних підходів та положень щодо глобальних трансформацій умов функціонування людського капіталу, на основі яких запропоновано науково-методологічні та науково-методичні розробки, моделі, інструменти і рекомендації, спрямовані на його ефективний розвиток. Найбільш вагомими результатами дисертаційної роботи, що складають наукову новизну і виносяться на захист є:

вперше:

- розроблено теоретико-методологічний контент трансформації процесів становлення та розвитку людського капіталу, який базується на: визначенні креативізації як сучасного глобального тренду, що формує нові парадигмальні засади розвитку людського капіталу; ідентифікації якісно нових особливостей, специфічних рис і характеристик основних складових людського капіталу (знання, уміння, навички, інформаційне забезпечення, здоров'я, мотивація та мобільність, безпека і захист); системній характеристиці інституціональних засад розвитку людського капіталу в креативній економіці; детермінації особливостей зайнятості в креативному секторі та творчої міграції людського капіталу; встановленні передумов розгортання креативної економіки та формування креативних кластерів; побудові матриці сценарних напрямів врахування зовнішніх ефектів креативних індустрій та двофакторної моделі зовнішнього ефекту креативних інновацій; розробці організаційного інструментарію управління людським капіталом в умовах креативної економіки та методичного інструментарію моделювання розвитку людського капіталу креативних індустрій, що в сукупності формує цілісне уявлення про креативізацію як основу сучасних якісних трансформацій людського капіталу;

- сформовано засади креативної парадигми розвитку людського капіталу, що включає: аналітичне підтвердження тренду креативізації (зростання значення і частки креативного компоненту людського капіталу, ваги креативних і культурних індустрій, ролі креативності як об'єкту та інструменту управління одночасно); визначення основних принципів управління та новітніх підходів до його розвитку; формулювання основної і шести уточнюючих гіпотез та системи головних положень парадигми. Основна гіпотеза передбачає, що сучасний розвиток людського капіталу відбувається в умовах зміни технологічних укладів та якісної модифікації базових стратегій економічного і соціального прогресу у глобалізованому світі, що зумовлює необхідність адаптації системи управління людським капіталом та впливає на

конфігурацію креативних і культурних індустрій, їх інституціональне багаторівневе забезпечення;

- розроблено методологічні положення концепції управління людським капіталом в контексті укладу «Креативні індустрії 4.0», що відображають глобальні трансформації якісного змісту природи людського капіталу та основних класичних функцій управління його розвитком (планування, організацію, координацію, мотивацію, контроль, облік та ін.), зумовлених чинником креативізації в рамках кожної, окремо визначеної функції, що включають: сутнісну характеристику трансформацій класичних функцій управління людським капіталом; концептуальні підходи, що визначають трансформації економічної основи розвитку людського капіталу; альтернативні сценарії управління людським капіталом відповідно до визначених економічних трансформацій; ключові індикатори трансформації людського капіталу, що характеризують його структуру: індикатор структурної незалежності людського капіталу креативних індустрій (наукоємність креативного виробництва; коефіцієнт інвестування у сферу ДіР; власна інтелектуально-патентна захищеність; рентабельність комерційних витрат; показник залежності від зовнішніх виконавців; показник освоєння інновацій), індикатор інтелектуальної привабливості креативного виробництва (наукоємність праці; віковий рівень наукового кадрового потенціалу), що дає можливість визначити ключове завдання функції управління, спрямоване як на розвиток економічної бази розвитку, так і на розвиток людського капіталу та його ключових компетенцій.

Удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат дослідження глобальної парадигми розвитку людського капіталу через визначення та розширення змісту наступних понять: креативізація світогосподарських процесів (глибинний процес проникнення і масштабування творчої діяльності та креативної складової інтелекту людини у суспільному виробництві матеріальних і духовних цінностей, що знаходить прояв у розвитку культурних і креативних індустрій через креативне підприємництво); інституціональна система функціонування людського капіталу як сукупність різнорівневих, суспільних базових і комплементарних, формальних і неформальних інститутів та інституцій людського розвитку, їх гармонійного поєднання та системної взаємодії, які утворюють ієрархічну цілісність, формують проактивне інституціональне середовище забезпечення належних умов (формальних правил, уособлених у законах і нормах права; неформальних – що визначаються традиціями, звичаями, угодами, домовленостями; механізмів примусу, що забезпечують дотримання правил і реалізуються через судову та правоохоронну системи), спрямованих на зростання цінності людського капіталу, його якісне відтворення, динамічний розвиток та ефективне використання з максимальною індивідуальною та суспільною корисністю і вигодою. Поглиблено розуміння людського капіталу через розширення його змісту та доповнення складовою безпеки і захисту; розширено класифікацію креативних індустрій з виділенням групи ключових секторів (нових медіа та інформаційно комунікаційних технологій; дослідження та розробки) в якості драйверів економічного зростання;

- модельно-методичний інструментарій моделювання розвитку людського капіталу креативних індустрій як основи креативної економіки, шляхом виділення

двох його складових: моделі інтеграції креативних індустрій у економічну систему на мезо- та макро- рівнях (її вхідні і вихідні компоненти, система потенціальних ефектів (соціальні, економічні, інноваційні) на кожному рівні) та методичного інструментарію визначення внеску креативних індустрій в економічне зростання, який сформовано в рамках чотирьох моделей креативних індустрій, розроблених Дж. Поттсом та Ст. Каннінгемом (моделі добробуту, конкуренції, зростання та інноваційної моделі), що в сукупності дозволяють визначати наявний потенціал (людський капітал та креативні індустрії) зростання міст, регіонів, країн;

- методичний підхід до комплексної оцінки розвитку людського капіталу креативної економіки в Україні шляхом виокремлення стадій його формування у поєднанні з інструментарієм світових рейтингів Global Innovation Index, World Talent Ranking та Global Talent Competitiveness Index, моделювання залежності «Рівня розвитку людського капіталу креативної економіки» як інтегрального показника від часткових найбільш впливових показників-індикаторів (людського капіталу, розвитку технологій та економіки знань, творчих результатів), що на відміну від інших наявних враховує такі похідні складові формування людського капіталу: 1-го порядку (за рахунок створення знань, їх впровадження і поширення) і 2-го порядку (за рахунок створення нематеріальних активів, креативних товарів і послуг, інтернет-творчості та надає можливість визначити ступінь впливу креативної складової на загальний рівень розвитку людського капіталу країни.

Набули подальшого розвитку:

- ідентифікація глобальних трансформацій світової економіки, що мають визначальний вплив на формування людського капіталу та включають: по-перше, посилення інтелектуалізації світогосподарського розвитку як безперервного процесу активного формування та все більш широкого використання сукупного інтелекту як глобальної бази знань, результатом чого стає поява високих технологій, спроможних якісно трансформувати виробництво і сферу послуг, умови життєдіяльності і праці, сприяти підвищенню якості життя та належного рівня безпеки, сформувані засади для інноваційного розвитку соціальних і економічних систем у висококонкурентних умовах; по-друге, підтвердження активного зростання креативної економіки та масштабної диджиталізації дало можливість детермінувати формування нового тренду креативізації з позиції людського фактору: зростання ролі знань і творчої компоненти як ключових драйверів сучасного прогресу світової економіки та невід'ємних складових людського капіталу, збільшення частки зайнятих у креативних індустріях, ваги креативного сектору в структурі світової економіки;

- концептуальні засади дослідження інституціональних основ розвитку людського капіталу в умовах креативної економіки, зокрема через: розширення та трансформацію елементів інституціональної системи функціонування людського капіталу; обґрунтування необхідності включення інституту культури до складу основних інститутів інституціональної системи розвитку людського капіталу; розширення змісту інфраструктурного забезпечення його розвитку в технологічному, інституціональному та креативному аспектах; визначення особливостей сучасного креативного комунікаційного середовища (посилення творчої взаємодії та колаборації з різними суспільними інституціями (соціальними, культурними, економічними, політичними тощо); активізація інноваційної

діяльності як у креативних сферах, так і у всій економіці; сприяння генеруванню творчих ідей та їх комерціалізації, розвитку талантів і креативного підприємництва, створенню унікальних продуктів та послуг, динамічному розвитку інститутів креативної економіки); що дозволило підтвердити наявність потужного потенціалу у креативних і культурних індустріях щодо генерування позитивних змін у суспільстві та для суспільства шляхом покращення добробуту людей;

- системна характеристика сутнісних трансформацій освітньої складової розвитку людського капіталу, що дало можливість виокремити принципові положення щодо стратегічного розвитку такої системи освіти, яка б забезпечувала необхідні параметри якісної та кількісної підготовки конкурентоспроможних фахівців: по-перше, проактивне навчальне і новаторське середовище, сприятливе для продукування і обміну знань; по-друге, формування ключових умінь, навичок і компетенцій, що відповідають поточним та перспективним запитам роботодавців через механізми взаємовигідного партнерства між різними закладами вищої освіти; закладами вищої освіти і стейкхолдерами; між вітчизняними закладами вищої освіти та університетами іноземних держав для створення спільних навчальних програм, професійних стандартів, обміну досвідом і знаннями; по-третє, включення до навчальних програм art-складової – дисциплін, що сприяють розвитку креативності; по-четверте, залучення студентів до ранньої бізнес-практики з використанням інструментарію проектного навчання; по-п'яте, має бути мультидисциплінарною, інноваційною за змістом і стимулюючою для усіх учасників освітнього процесу;

- методичні підходи щодо формування і реалізації кластерного підходу у виявленні впливу креативних індустрій як осередків концентрації творчого людського ресурсу на економіку України; зокрема, моделі мультиплікативного впливу креативних кластерів на суміжні сектори економіки дозволили встановити прямий, непрямий та індукований впливи. Використання цієї моделі дало можливість сформувати пули креативних кластерів за розміром їх внеску в розвиток національної економіки, визначити найперспективніші креативні індустрії та детермінувати їх в якості головних драйверів формування глобальних конкурентних переваг та економічного піднесення;

- напрямки використання потенціалу креативної економіки щодо вирішення проблем відновлення економіки України та розвитку людського капіталу на принципово нових засадах: формування і подальше розширене відтворення креативних індустрій має виступати основою посилення глобальних інноваційних конкурентних переваг країни шляхом інтенсифікації пропульсивних креативних індустрій, здатних виступати вузловими елементами каркасу опорних креативних кластерів; забезпечення екстенсивного зростання пропульсивних креативних кластерів та їх ідентифікацію як «полюсів зростання» у вигляді сервіс-орієнтованої архітектури трансгалузової спеціалізації, що дозволяє сформувати структуру «ядра» та виробничі зв'язки всередині креативних кластерів, а також напрями їх галузевої кооперації, спеціалізації та диджиталізації суспільного поділу праці, формування та розширеного відтворення креативних кластерів шляхом поступового впровадження «Інклюзивно-креативної» дорожньої карти; формування стратегічних ініціатив, спрямованих на розвиток людського капіталу: підтримка пріоритетних для відновлення людського капіталу сфер (охорони здоров'я, освіти, міграційної

політики; ринку праці, зайнятості); реалізацію комплексу основних заходів, ціллю яких є забезпечення якості життя шляхом: створення умов для зворотної імміграції українських біженців, повернення внутрішньо-переміщених осіб; відбудови та реконструкції житлового фонду та соціальної інфраструктури, доступу до соціальних послуг, реабілітації постраждалих; сприяння народжуваності, відновлення медицини; розвитку креативної освіти, сучасної культури та науки; поповнення трудового потенціалу за рахунок зайнятості осіб вікової категорії 50+ років. Реалізація комплексу запропонованих заходів за визначеними цільовими ініціативами сприятиме якісному відтворенню, розвитку та ефективному використанню людського капіталу України, що забезпечить швидке відродження та конкурентний розвиток національної економіки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень парадигмальних засад розвитку людського капіталу на основі аналізу ключових трендів глобального економічного середовища (інтелектуалізації, цифровізації, креативізації) та доведенні їх до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути використані органами державної влади при розробці стратегії людського розвитку України з урахуванням ключових тенденцій трансформаційних процесів розвитку глобальної економіки.

Результати дослідження впроваджені в діяльність Науково-дослідного інституту соціальної політики Міністерства соціальної політики і НАН України (довідка №189/01 від 19.10.2022). Теоретико-методологічні та прикладні розробки з дослідження засад розвитку креативного підприємництва та креативної економіки впроваджені у діяльності Департаменту регіонального розвитку Черкаської обласної державної адміністрації та увійшли до Стратегії розвитку Черкаської області на 2021-2027 роки по складовій інноваційного розвитку регіону (довідка №707/04-02-09 від 04.11.2022), а також з дослідження засад формування та розвитку креативної освіти впроваджені у діяльності Управління освіти і науки Черкаської державної обласної адміністрації (довідка №9834/02/11-01-32 від 04.11.2022) та увійшли до Стратегії розвитку Черкаської області на період 2021-2027 рр. по складовій системи освіти. Науково-прикладні розробки за темою дисертаційного дослідження прийняті до уваги та впроваджені в діяльність представництва німецької компанії «Bartscher GmbH» в Україні (довідка від 25.01.2022). Отримані результати дослідження використовувались у діяльності Громадської організації ТОВ «Міжгалузовий науково-дослідний центр менеджменту та інновацій» (довідка №30.3/09-7 від 30.09.2022) та Громадської організації «Центр інновацій та сталого міжнародного розвитку» (довідка №17/21 від 12.09.2022). Одержані в процесі дослідження наукові результати прийняті до впровадження Київським національним економічним університетом імені Вадима Гетьмана і використовуються в плануванні, організації і реалізації навчального процесу, зокрема при викладанні дисциплін: «Креативний менеджмент», «Глобальна економіка», «Міжнародний бізнес» у системі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю «Міжнародні економічні відносини» (довідка №108/2 від 25.10.2022) та Черкаським державним бізнес-коледжем при викладанні дисциплін: «Глобальна економіка», «Інституціональна економіка», «Креативна економіка та креативні індустрії» (довідка №188 від 19.10.2022).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати та положення наукової новизни, що наведені в дисертації і виносяться на захист, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних розробок автора.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, зокрема: «Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку» (м. Дніпропетровськ, 2015); «Конкурентоспроможність національної економіки» (м. Київ, 2016), «Класичний університет у контексті викликів епохи» (м. Київ, 2016), «Національно-економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі» (м. Київ, 2016), «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі» (м. Київ, 2017), «Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю» (м. Київ, 2017), «Information Technologies and Management» (м. Рига (Латвія), 2018, 2020, 2021, 2022), «Євроінтеграційний ресурс розвитку глобального підприємництва» (м. Київ, 2019), «Економіка, освіта, технології в контексті глобальних трансформаційних імператив розвитку» (м. Черкаси, 2019), Міжнародного наукового економічного форуму «New Economics – 2019» (м. Київ, 2019), «Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку» (м. Київ, 2020), «Нова парадигма економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти» (м. Київ, 2020), «Specialized and multidisciplinary scientific researches» (Amsterdam, Netherlands, 2020), «Multidisziplinäre forschung: perspektiven, problem und muster» (Vienna, Austria, 2021), «Світ економічної науки. Випуск 30» (м. Тернопіль, 2021), «Тенденції та перспективи розвитку менеджменту в умовах глобальних викликів», (м. Херсон, 2021), «Економіка, освіта, технології в контексті глобальних викликів», (м. Черкаси, 2021), «Актуальні питання права та соціально-економічних відносин» (м. Кропивницький, 2021), «Трансформації в сучасному освітньому просторі: глибинні аспекти розвитку освіти» (м. Чернігів, 2021), «Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика» (м. Одеса, 2022), «Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки» (м. Одеса, 2022).

Публікації автора. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи опубліковано автором самостійно та у співавторстві у 50 наукових працях загальним обсягом 52,0 д.а., особисто автору належить 22,0 д. а., з них: 1 розділ у колективній монографії, 14 – у наукових фахових виданнях України, 4 – у зарубіжних виданнях, які зареєстровані у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, 4 – в інших зарубіжних виданнях, 27 – в інших виданнях апробаційного характеру, відтворюють основний зміст роботи та наукові результати дисертації і відповідають нормативним вимогам МОН України.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 386 сторінок. Дисертація містить 40 таблиць на 21 сторінці, 83 рисунки на 45 сторінках та 13 додатків на 41 сторінці. Список використаних джерел налічує 381 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади дослідження сучасної глобальної парадигми економічного розвитку»** досліджено парадигмальні засади суспільних трансформацій світової економіки, визначено фактори глобальних перетворень людського капіталу та здійснено концептуалізацію сучасних процесів становлення та розвитку людського капіталу в глобальному економічному середовищі.

У процесі дослідження глобальної парадигми розвитку світового суспільства послідовно доведено ключову роль технологічних революцій у масштабних світогосподарських трансформаціях та їх прояв у вигляді нових сучасних трендів: глобалізації, інформатизації, інтелектуалізації та диджиталізації. Узагальнення теоретичних підходів дослідження глобальних проявів інтелектуалізації дозволило підтвердити формування нового суспільного тренду – креативізації, який суттєво посилює прояви інтелектуалізації. Креативізацію детерміновано як глибинний процес проникнення і масштабування творчої діяльності та креативної складової інтелекту людини у суспільному виробництві матеріальних і духовних цінностей, що знаходить прояв у розвитку культурних і креативних індустрій через креативне підприємництво та є результатом глобального, трансформуючого впливу інтелектуалізації. В умовах Четвертої технологічної революції процеси відтворення і розвитку людського капіталу знаходяться під визначальним впливом процесів інтелектуалізації, диджиталізації та креативізації, що підтверджує трансформацію ролі людини у глобальній парадигмі суспільного прогресу (рис. 1).

В процесі дослідження доведено, що внаслідок посилення проявів інтелектуалізації та креативізації суттєвих якісних трансформацій зазнає людський капітал. Систематизовано ключові зміни в складі людського капіталу під призмою креативізації: знання посилюються роллю комбінованих цифрових знань, умінь і навичок; здоров'я – зростанням уваги до психо-емоційного стану творчої людини; мобільність – специфікою творчої міграції, де просторова і цифрова мобільність є невід'ємною частиною професійної діяльності; мотивація – переважанням внутрішніх мотивів над зовнішніми, статусної і трудової мотивації над матеріальною. Диджиталізація та креативізація актуалізують питання безпеки та захисту людини, її життя та праці. З позиції зростання значення інтелектуальної діяльності та зростання зовнішніх загроз життю і здоров'ю людей, ключові компоненти людського капіталу доповнено компонентом безпеки та захисту. Соціальні інвестиції ж у кожен складову людського капіталу забезпечують можливість визначити капітал людини її економічним активом на усіх суспільних рівнях – від особистісного до мікро, мезо, макро та глобального рівнів.

На основі еволюційного аналізу наукових напрацювань в теорії людського капіталу систематизовано основні концептуальні підходи. Зокрема, поряд із традиційними теоріями людського капіталу виокремлено основні підходи до розвитку альтернативних теорій людського капіталу, що якісно збагачують та розширюють традиційні теорії глибиною дослідження не тільки економічного, а й психологічного, соціального та культурного значень людського капіталу.

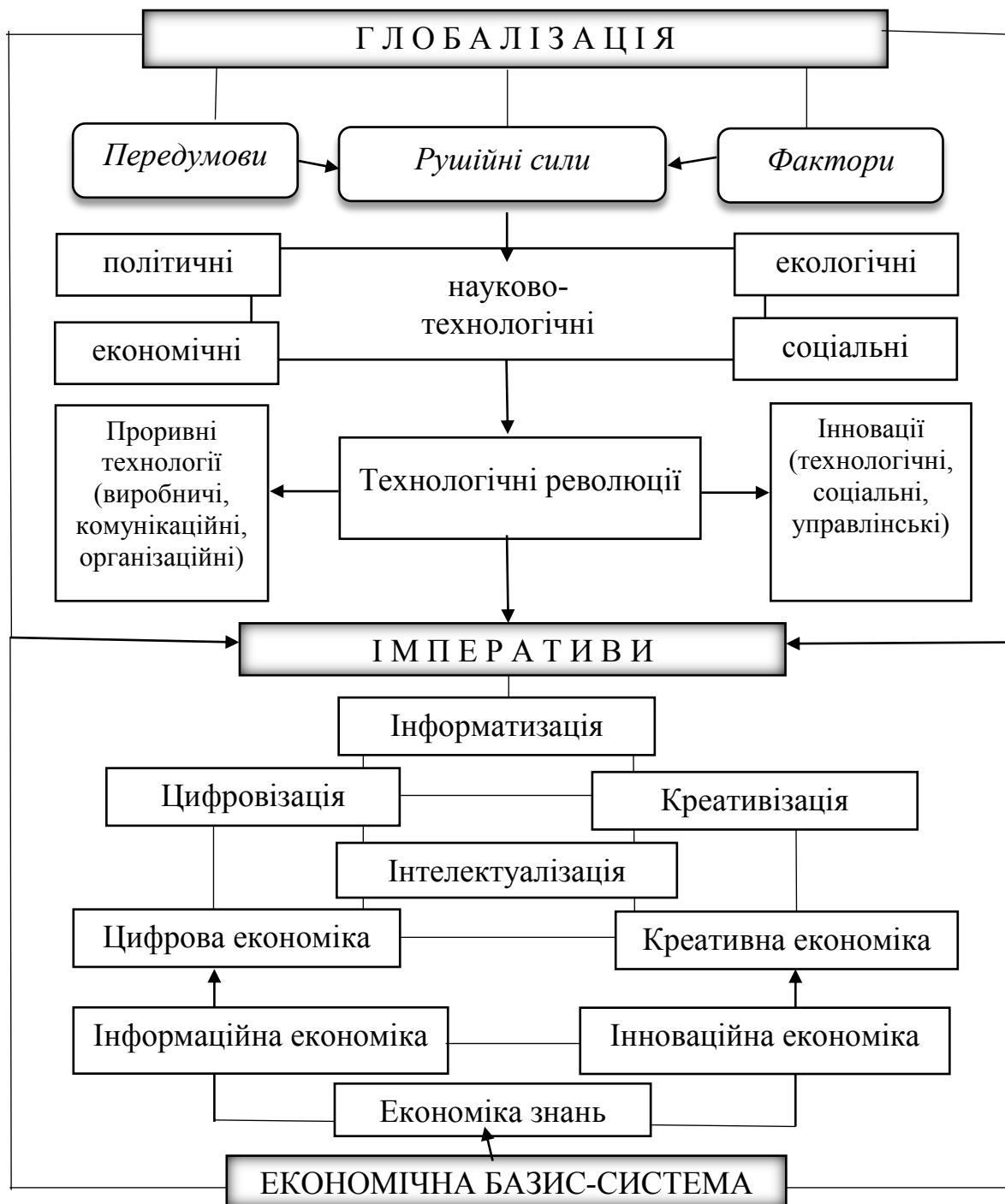

Рис. 1. Глобальна парадигма економічного розвитку

Джерело: розроблено автором

Сучасну парадигму теорії людського капіталу, розвинуту цілою плеядою закордонних та вітчизняних вчених-економістів (А.Смітом, В.Петті, Г.С.Бекером, Я.Мінсером, Т.Шульцом, В.Бейджхотом, Ф.Лістом, А.Маршаллом, Дж.Міллем, В.Рошером, Г.Сіджуїком, Л.Вальраосм, Дж.Маккулохом, Г.Маклеодом, Ш.Фішером, Р.Дорнбушом, К.Шмалензі, Л.Туроу, Ф.Махлупом, Дж. Кендриком, Е.Денісоном, П.Тобменом, Б.Вейсброд, Д.Карнегі; Л.Антонюк, В.Антонюк, О.Грішнвою, Д.Мельничуком, В.Близнюк, О.Бородіною, Е.Лібановою, Н.Голіковою, В.Куценко О.Левченко та іншими), доповнено положеннями щодо посилення цінності людського капіталу в умовах диджиталізації та креативізації, що знаходить свій

прояв у взаємозв'язку основних концепцій людського капіталу з іншими альтернативними теоріями і концепціями: теорією можливостей, концепціями: творчості і креативності, креативного класу, талант-менеджменту, креативних інновацій, креативного підприємництва, творчої міграції, в яких головними інструментами креативізації виступають творчість, креативність, талант, інновації.

Констатовано, що під впливом сучасних глобальних суспільних трансформацій закладаються засади для формування нової парадигми людського розвитку, що характеризується системними змінами, зміщенням пріоритету на креативну складову у формуванні ключових компонент людського капіталу. Запропонована структура ключових компонент людського капіталу креативної економіки, визначає високий рівень продуктивної віддачі людини креативної праці, детермінує їх суспільну значимість і створює можливості для модернового управління цим інтелектуальним ресурсом на різних рівнях.

У другому розділі **«Інституціональні засади розвитку людського капіталу в умовах глобальної парадигми»** досліджено теоретичні аспекти функціонування інституціональної системи розвитку людського капіталу, відображено особливості формування інституціонального середовища та інституціональної інфраструктури його розвитку в умовах глобальної парадигми, визначено глобальні трансформації світових ринків праці та зайнятості.

В рамках інституціонального підходу до функціонування людського капіталу та в контексті креативізації аргументовано значущість формування інституціонального середовища розвитку креативної складової людського капіталу: наповненість його творчими інститутами та інституціями сприяє поширенню креативного комунікаційного середовища; посилюється творча взаємодія та колаборація з різними суспільними інституціями (соціальними, культурними, економічними, політичними тощо). Це зумовлює активізацію інноваційної діяльності як у креативних сферах економіки, так і у інших, некреативних секторах, сприяє генеруванню творчих ідей та їх комерціалізації, розквіту талантів і креативного підприємництва, створенню унікальних продуктів та послуг, динамічному розвитку інститутів креативної економіки. Креативні і культурні індустрії визначено важливими творчими інститутами, що володіють потужним потенціалом до генерування позитивних змін як у суспільстві, так і для суспільства шляхом покращення добробуту людей.

Підтверджено кардинальні трансформації світових ринків праці: праця все більше переходить у цифровий простір і за рахунок цього все більше індивідуалізується; відбувається інтелектуалізація та креативізація праці; ринок наповнюється новими суб'єктами – цифровими платформами; формується нова модель зайнятості, з'являються її нові профілі та нестандартні форми; продуктивність праці зростає за рахунок взаємодії людського капіталу з цифровими технологіями; активізуються міграційні потоки внаслідок зростання людської мобільності; зростає рівень комфорту і якості людського життя. Визначено, що масштабне впровадження цифрових інструментів у діяльність ринкових суб'єктів, зумовлюють зміни моделі ринкової поведінки сучасних бізнес-компаній, їх кадрової політики щодо питань найму, організації, оплати праці, мотивації, підвищення

кваліфікації, соціального захисту працівників внаслідок зростання соціальних ризиків в умовах диджиталізації праці.

Аналіз розвитку світових ринків праці в умовах цифровізації продемонстрував наступні тренди: динамічний розвиток цифрових платформ за останні 10 років, кількість яких з 2010 до 2020 р.р. зросла більш як у 5 разів – з 142 до понад 777, зокрема, кількість самих онлайн платформ за цей період зросла втричі, а кількість платформ таксі та доставки зросла більш як в десятикратному розмірі (табл. 1); зростання рівня капіталізації цифрового бізнесу з працевлаштування (найбільшою вона є у Північній Америці (послуги таксі, онлайн веб сайти, послуги доставки), Азії та Європі); зменшення за останні 10 років кількості молодшої робочої сили у віці 15-24 років на 12,5% (з 568 до 497 млн осіб), при одночасній тенденції зростання їх загальної кількості на 30% (з 1 млрд до 1,3 млрд осіб); зростання рівня молодіжного безробіття, який у 2020 році склав 13,6% (від 9% у Північній Америці до 30% у Північній Африці) та частки категорії молодих людей NEET - з 21,9% у 2000 р. до 22,5% у 2020 р.

Таблиця 1

Кількість активних цифрових трудових платформ у світі за категоріями

Категорії трудових платформ	2000	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Динаміка, (2020/2010)
Онлайн веб сайти	6	87	221	250	262	278	283	283	3,3 рази
Таксі	-	8	53	71	83	96	106	106	13,3 рази
Доставка	5	46	216	258	303	349	373	383	8,3 рази
Гібридні	-	1	5	5	5	5	5	5	5 раз

Джерело: складено автором за джерелом: Crunch base database: Open Data Map: API v4.0. URL: <https://data.crunchbase.com/docs/open-data-map-api-v40>

В процесі дослідження доведено суттєвий вплив пандемії COVID-19 на тенденцію прискорення цифровізації праці, що зумовила фундаментальні зрушення у навичках і знаннях. Це, в свою чергу, ще більше поглибило світову проблему розриву у навичках (skills gap), посилило слабкість системи соціального захисту цифрових працівників, зумовило проблему низької заробітної плати та волатильності доходів зайнятих на цифрових платформах (табл. 2).

Таблиця 2

Погодинний заробіток на онлайн веб-платформі, дол США

Групи країн за рівнем доходу	фріланс			мікрозавдання			Всього:		
	всього	чол.	жін.	всього	чол.	жін.	всього	чол.	жін.
	За середнім статистичним рівнем								
Розвинені країни	12,6	14,1	12	4	4,3	3,7	4,5	4,8	4,2
Країни, що розвиваються	5,5	5,1	6,1	2,1	2,1	2	2,8	2,6	3,4
Групи країн за рівнем доходу	За медіанним рівнем								
	всього	чол.	жін.	всього	чол.	жін.	всього	чол.	жін.
	За медіанним рівнем								
Розвинені країни	9,3	10	8,8	3	3,3	2,7	3,3	3,6	3
Країни, що розвиваються	3,8	3,5	3,8	1,2	1,2	1,2	1,4	1,4	1,8

Джерело: систематизовано автором за джерелом: World Employment Social Outlook 2021: The role of digital labour platforms in transforming the world of work. URL: <https://ilo.org/infostories/Campaigns/WESO/World-Employment-Social-Outlook-Report-2021#introduction>.

Узагальнення аналітичної інформації забезпечило можливість аргументувати тенденцію зростання значимості розвитку нових секторів соціального та креативного підприємництва, до яких віднесено креативні та культурні індустрії. Обґрунтовано роль креативних і культурних індустрій як важливих інструментів інтеграції сучасних цифрових технологій у бізнес-сектор креативної продукції і в культурний простір країн світу, що забезпечить створення сприятливих умов для розвитку людського капіталу, зростання його цінності та якості.

Дослідження глобальних трендів міжнародної міграції у світі дозволило підтвердити збереження стійкої тенденції до зростання чисельності міжнародних мігрантів, яка за 50 років збільшилася більш як утричі, сягнувши показника у 281 млн осіб, що складає 3,6 % населення світу (рис. 2):

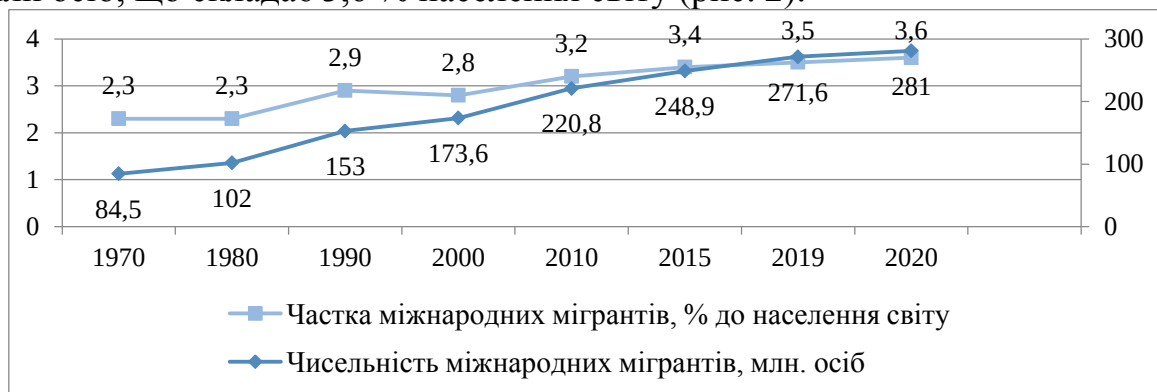

Рис. 2. Динаміка міжнародних мігрантів у світі

Складено автором за даними джерела: World Migration Report (2022). Report overview: Technological, geopolitical and environmental transformations shaping our migration and mobility futures. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/WMR-2022_0.pdf

Найбільше мігрує у світі населення працездатного віку 20-64 років, частка якого у 2020 років склала більше 70%. За останні 30 років спостерігається стрімке зростання кількості міжнародних мігрантів більш як у два рази у країнах Латинської Америки і Карибського басейну та Північній Америці. В Азії даний показник зріс майже у 1,8 раз, в Європі – 1,7 рази (рис. 3).

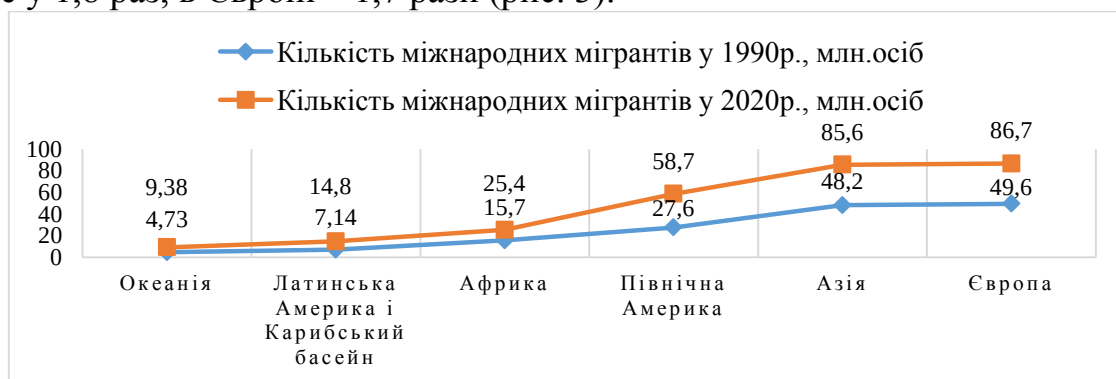

Рис. 3. Динаміка міжнародних мігрантів за регіонами світу

Складено автором за даними джерела: World Migration Report (2022). Report overview: Technological, geopolitical and environmental transformations shaping our migration and mobility futures. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/WMR-2022_0.pdf

Доведено, що фактор міграції має життєво важливе значення для розгортання креативних індустрій, оскільки впливає на просторовий перерозподіл креативного людського капіталу, а отже визначає потенціал економічного і соціального розвитку

окремих міст, регіонів та країн (наприклад, у США у 2017 р. більше 400 тисяч іммігрантів працювали у креативному та культурному секторах американської економіки, і своєю працею забезпечили країні дохід майже у 1 трлн доларів; у Великобританії у 2019 р. частка іноземних мігрантів, зайнятих у креативних індустріях склала 5%, тоді як національної робочої сили – 4,2%).

Систематизовано фактори, що стимулюють творчу міграцію (рис. 4), визначено основні критерії привабливості країн для міграції талантів (якість можливостей, дохід і податки, перспективи майбутнього, сімейне середовище, кваліфікаційне середовище, інклюзивність, якість життя) та окреслено основні особливості творчої міграції.

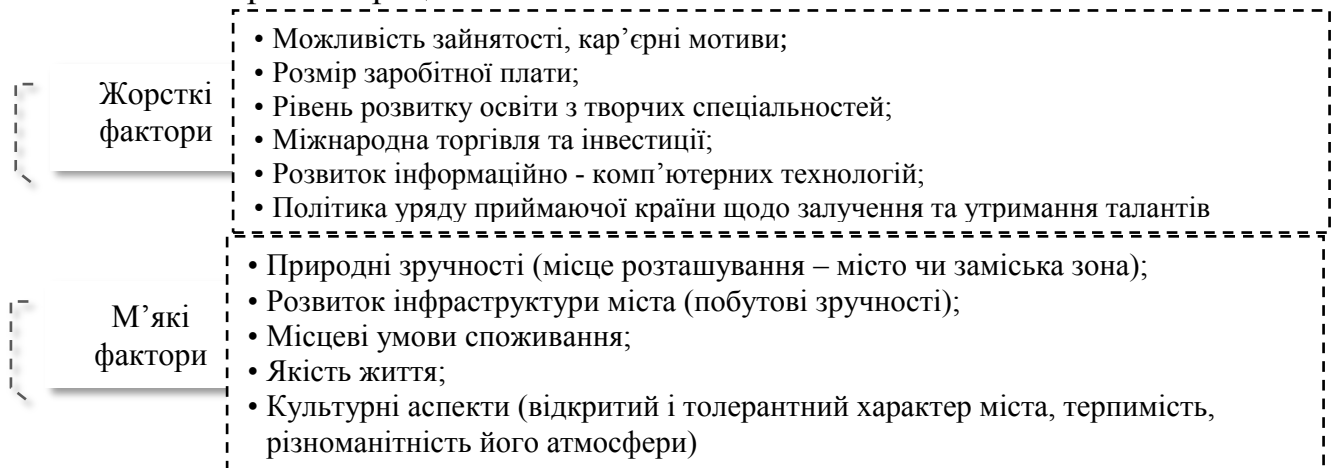

Рис. 4. Фактори, що зумовлюють творчу міграцію

Джерело: розроблено автором

На основі ранжування країн ОЕСР визначено ТОП-5 країн, що є найбільш привабливими для іноземних талантів: Австралія, Швеція, Швейцарія, Нова Зеландія, Канада – для висококваліфікованих працівників зі ступенями магістра / доктора наук; Канада, Нова Зеландія, Швейцарія, Швеція, Норвегія – для підприємців; Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Фінляндія, США – для студентів закладів вищої освіти. Загалом дослідження продемонструвало, що у даному рейтингу немає країн, які були б абсолютними переможцями чи аутсайдерами у боротьбі за таланти. Кожна країна вирізняється за критеріями для різних типів талановитих мігрантів та різних аспектів їх мобільності. З'ясовано, що вивчення мотиваційних настанов талановитих працівників як потенційних трудових мігрантів, зокрема, є важливим особливо для країн, з яких емігрують таланти та потребує переосмислення міграційної політики для створення сприятливих умов життя і праці всередині країни, щоб утримати свої власні таланти від еміграції.

У третьому розділі «**Аналітична характеристика ключових трендів глобальних трансформацій**» представлена аналітична характеристика ключових трендів глобальних трансформацій людського капіталу, досліджено особливості становлення та розвитку креативної економіки як одного з найбільш динамічних секторів глобальної економіки, обґрунтовано глобальні трансформації освітнього середовища під впливом диджиталізації і креативізації.

В результаті дослідження доведено, що трансформація творчості у важливий чинник суспільного розвитку і прогресу забезпечує якісні зміни у природі

людського капіталу, що підтверджує його суспільну роль як головного драйвера світогосподарського розвитку. Знання та інтелект, у поєднанні з технологіями та інноваціями, набувають сили суспільного розвитку і прогресу, зумовлюючи цим становлення та розвиток креативної економіки. Аналіз підтвердив, що креативний сектор є одним із найбільш динамічних у світі, частка якого у світовому ВВП сягає 3%. За прогнозами ЮНЕСКО, до 2030 року внесок креативної економіки у світовий ВВП має скласти 10%. Сьогодні, незважаючи на пандемію COVID-19, цей сектор продовжує динамічно зростати, демонструючи позитивну динаміку трендів експортно-імпортних операцій креативними товарами та послугами в розрізі груп країн за рівнем розвитку (табл. 3):

Таблиця 3

Загальносвітові тренди експортно-імпортних операцій в креативних галузях в розрізі країн за рівнем розвитку, %

Групи країн	Складові міжнародної торгівлі	2020 рік				2021 рік		
		1 кв	2 кв	3 кв	4 кв	1 кв	2 кв	3 кв
Розвинені країни	Експорт	95,0	76,0	92,0	103,0	106,0	113,0	110,0
	Імпорт	93,0	79,0	96,0	105,0	106,0	115,0	114,0
Країни, що розвиваються	Експорт	86,0	82,0	99,0	108,0	108,0	120,0	126,0
	Імпорт	89,0	79,0	93,0	106,0	107,0	118,0	121,0

Джерело: систематизовано за джерелом *Creative Economy Outlook 2022: Overview*. 2022, United Nations, Geneva. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctsce2022d1_overview_en.pdf

Зокрема, вищі темпи зростання як по імпорту, так і по експорту спостерігаються у країнах, що розвиваються. Це свідчить про здатність креативної економіки стимулювати розвиток менш розвинутих країн за рахунок участі їх національної креативної торгівлі у глобальних ланцюгах створення вартості. Сектор креативної економіки, як складової глобального ринку праці особливо є привабливим для молоді 15-29 років, де у 2020 році рівень зайнятості склав 6,2% від світового рівня. Ідентифіковано унікальні характеристики креативної економіки в умовах глобальної парадигми економічного розвитку: діяльність в креативному секторі економіки є складовою ланцюгів створення вартості інших нетворчих галузей; креативна економіка володіє потенціалом до генерування позитивних змін у суспільстві та покращення добробуту людей; є постачальниками інновацій та креативних рішень для вирішення широкого спектру суспільних проблем; є чинником сприяння зайнятості та інклюзії; є засобом стимулювання інновацій в інших секторах економіки; виконує роль драйвера розвитку міських і сільських територій та досягнення цілей сталого розвитку у світовій економіці.

Автором визначено два напрями впливу креативної економіки на соціально-економічний розвиток міст, регіонів, країн: 1) через людський капітал, який масштабується, зокрема і за межі креативних індустрій за рахунок зайнятості людей творчих професій, людей нетворчої діяльності, які працюють у творчих галузях та працівників творчих професій, які працюють у інших сферах чи іншій промисловості. Це пояснює високу частку зайнятості працівників у сфері креативної економіки, яка за розрахунками Delloite (2021) склала 7% від загальної зайнятості у світі; 2) через сфери креативної економіки, де чинник творчості є найбільш

вираженим: дослідження і розробки (R&D); ремесло, мистецтво і культура; галузі авторського права (ЗМІ, література, програмне забезпечення, радіо, телебачення, музика, театри, мода).

Дослідження особливостей інноваційного аспекту креативних і культурних індустрій дало можливість сформулювати наступні феноменальні властивості творчих інновацій: вони характеризують естетичні та інтелектуальні властивості продуктів («м'які» інновації); вважаються «прихованими інноваціями» внаслідок того, що креативний бізнес в основному представлений малим та середнім бізнесом, який не здійснює дослідження і розробки, проте залучає у свою діяльність технологічні інновації, які за своїм змістом є інноваційними; легше і швидше піддаються копіюванню, на відміну від складних технологічних інновацій, є «ендемичними» – властивими і характерними для усього креативного сектору та такими, що не гальмують розвиток креативних інновацій, на відміну від технологічних; цінним є досвід, що може проявлятися через чутливість, враження, сприйнятливність покупців при виборі покупки; висока адаптація креативного бізнесу до цифрових трансформацій, що забезпечує створення унікальних креативних інновацій та визначає можливості динамічного розвитку національних економік, навіть в період пандемії COVID-19. На основі аргументації та узагальнення результатів досліджень доведено, що інноваційність креативного сектору є ключовим мотивом концепції «smart» спеціалізації територій, визначення унікальних характеристик і активів кожної країни та регіону, підкреслення їх конкурентних переваг, а також згуртування регіональних зацікавлених сторін та об'єднання ресурсів для забезпечення високих власних конкурентних позицій у майбутньому.

Виявлені економічні ефекти, що генерують креативні та культурні індустрії сектору креативної економіки, автором систематизовано у три групи: прямі (здійснюють прямий економічний внесок у розвиток світової, національної економіки, окремих міст та регіонів), непрямі як побічні економічні ефекти (характеризуються внеском у економічний розвиток інших секторів промисловості та зростанням якості життя населення країн) та за масштабністю поширення: усередині креативних і культурних індустрій (через розвиток креативного і соціального підприємництва) та поза їх межами (ефект «переливу» креативних інновацій в інші сектори економіки).

У дисертаційному дослідженні здійснено сценарне моделювання зовнішніх інноваційних ефектів креативних індустрій, що відбувається через призму торгівельних операцій, на основі даних торгівлі творчими товарами та послугами, інтелектуальною власністю, ідеями. За основу формування ймовірних сценаріїв взято три підходи (сценарії) створення майбутньої доданої вартості та концепції ринкової орієнтації компаній в постіндустріальному суспільстві (решорингу, офшорингу та регіональних переваг в умовах «Промислової революції 4.0»), які адаптовано під особливості формування укладу «Креативні індустрії 4.0». У підсумку, сформовано чотири ймовірних сценарії отримання зовнішніх інноваційних ефектів креативних індустрій (рис. 5).

З метою визначення зовнішніх інноваційних ефектів креативних індустрій, проаналізовано розвиток «м'яких» інновацій креативних індустрій в розрізі 132 країн. Для формування системи показників, які відображають стан розвитку

креативних індустрій різних країн світу, було використано глобальний індикатор – The Global Innovation Index, який включає в себе два глобальних субіндекси: 1) субіндекс витрат на інновації (Input SubIndex) та 2) субіндекс інноваційного випуску (Innovation Output SubIndex).

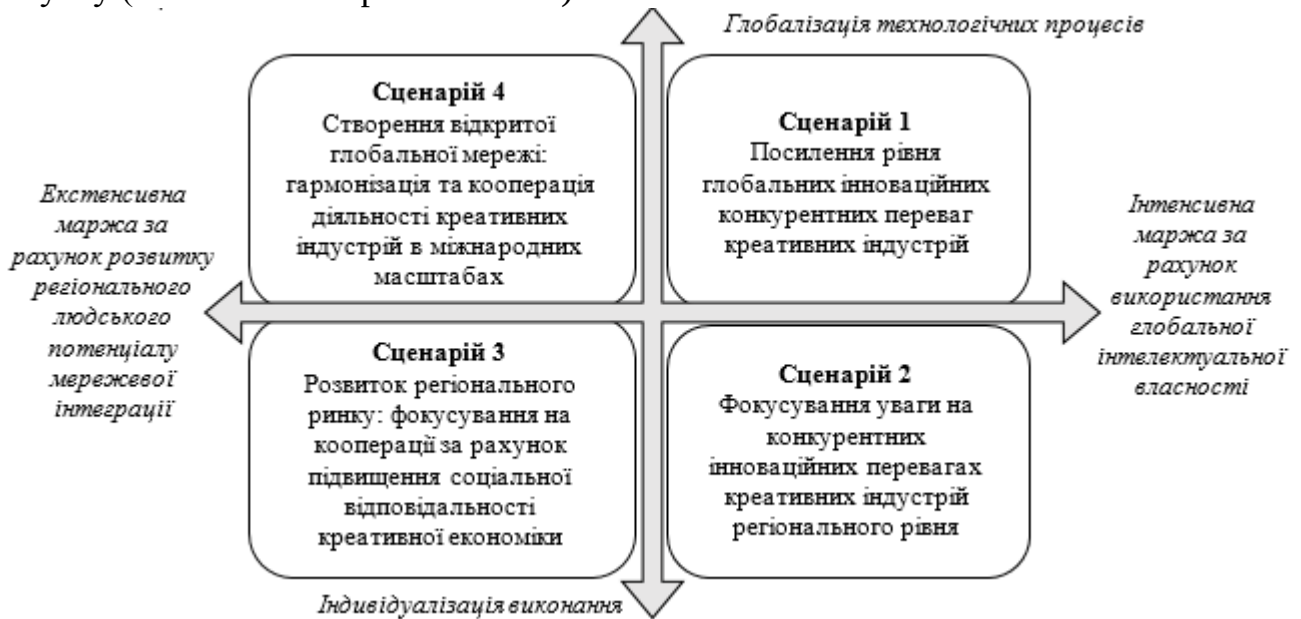

Рис. 5. Матриця сценарних напрямів урахування зовнішніх інноваційних ефектів креативних індустрій

Джерело: розробка автора

За результатами факторного аналізу за допомогою програмного забезпечення Statistica 10.0 із 84 індикаторів виокремлено 20, що впливають на виробництво м'яких інновацій у креативних індустріях, з них 6 – належать до вхідних процесів та 14 – до вихідних. Відповідно до результатів проведеного факторного аналізу на 1 етапі було отримано 2 функції залежності обох процесів.

Перша отримана функція – залежність результатів вхідного процесу виробництва «м'яких» інновацій від виділених індикаторів (1):

$$FIsPP = 1/4,062440 \cdot (0,972538 X_{2.1.1} + 0,745745 X_{2.3.3} + 0,753503 X_{3.1.4} + 0,986729 X_{4.2.4}) \quad (1)$$

Друга отримана функція – залежність результатів вихідного процесу комерціалізації «м'яких» інновацій від виділених індикаторів (2):

$$FOsPP = 1/3,858818 \cdot (0,863570 X_{4.3.3} + 0,758107 X_{5.2.2} + 0,863570 X_{5.3.1} + 0,916809 X_{5.3.5} + 0,753435 X_{6.1.3} + 0,775268 X_{6.2.4} + 0,718377 X_{6.3.1} + 0,801241 X_{6.3.4} + 0,072538 X_{7.1.2} + 0,697435 X_{7.1.4} + 0,753435 X_{7.2.1} + 0,856839 X_{7.2.5} + 0,777582 X_{7.3.1} + 0,858438 X_{7.3.4}) \quad (2)$$

На етапі 2 всі виділені на етапі 1 індикатори, які мають різні одиниці вимірювання, приведені до безрозмірного вигляду. У підсумку отримано 2 безрозмірні матриці: перша характеризує вхідний процес виробництва «м'яких» інновацій, друга – вихідний процес комерціалізації «м'яких» інновацій. На етапі 3 побудовано Модель (М.1): «Вхідний процес для виробництва «м'яких» інновацій (IsPP)», відповідно до якої здійснено розрахунок коефіцієнта таксономії IsPP з використанням індикаторів першої матриці вхідного процесу виробництва «м'яких»

інновацій. Коефіцієнт таксономії вимірюється в інтервалах $[0; 1]$ і трактується наступним чином: чим ближчим є розрахункове значення даного коефіцієнта до 1, тим сильніше розвинутим є об'єкт. Таким чином, за допомогою Моделі 1 було розраховано коефіцієнти таксономії вхідного процесу виробництва «м'яких» інновацій для 132 країн. На етапі 4 побудовано Модель (М.2): «Вихідний процес комерціалізації «м'яких» інновацій (OsPP)», відповідно до якої здійснено розрахунок коефіцієнта таксономії OsPP з використанням індикаторів другої матриці вихідного процесу комерціалізації «м'яких» інновацій. Таким чином, за допомогою Моделі 2 розраховано коефіцієнти таксономії вихідного процесу комерціалізації «м'яких» інновацій для 132 країн. На етапі 5 для 132 країн світу здійснено кластеризацію країн за рівнем розвитку вхідних та вихідних «м'яких» інновацій креативних індустрій за виділеними 20 індикаторами. В результаті ранжування визначено глобальні кластери країн за рівнем розвитку в них креативних індустрій (табл. 4).

Таблиця 4

Кластеризація країн за рівнем розвитку креативних індустрій

Кластер 1 (33 країни) Швейцарія (C_1); Швеція (C_2); США (C_3); Об'єднане Королівство (C_4); Республіка Корея (C_5); Нідерланди (C_6); Фінляндія (C_7); Сінгапур (C_8); Данія (C_9); Німеччина (C_10); Франція (C_11); Китай (C_12); Японія (C_13); Гонконг, Китай (C_14); Ізраїль (C_15); Канада (C_16); Ісландія (C_17); Австрія (C_18); Ірландія (C_19); Норвегія (C_20); Естонія (C_21); Бельгія (C_22); Люксембург (C_23); Чеська Республіка (C_24); Австралія (C_25); Нова Зеландія (C_26); Мальта (C_27); Кіпр (C_28); Італія (C_29); Іспанія (C_30); Португалія (C_31); Словенія (C_32); Об'єднані Арабські Емірати (C_33).
Кластер 2 (29 країн) Угорщина (C_34); Болгарія (C_35); Малайзія (C_36); Словаччина (C_37); Латвія (C_38); Литва (C_39); Польща (C_40); Туреччина (C_41); Хорватія (C_42); Таїланд (C_43); В'єтнам (C_44); Російська Федерація (C_45); Індія (C_46); Греція (C_47); Румунія (C_48); <u>Україна (C_49)</u>; Чорногорія (C_50); Філіппіни (C_51); Чилі (C_53) Сербія (C_54); Мексика (C_55) Коста-Ріка (C_56); Бразилія (C_57); Монголія (C_58); Північна Македонія (C_59); Південна Африка (C_61); Грузія (C_63); Колумбія (C_67); Перу (C_70).
Кластер 3 (29 країн) Маврикій (C_52); Іран (Ісламська Республіка) (C_60); Білорусь (C_62); Республіка Молдова (C_64); Уругвай (C_65); Саудівська Аравія (C_66); Катар (C_68); Вірменія (C_69); Туніс (C_71); Кувейт (C_72); Аргентина (C_73); Ямайка (C_74); Боснія і Герцеговина (C_75); Оман (C_76); Марокко (C_77); Бахрейн (C_78); Казахстан (C_79); Азербайджан (C_80); Йорданія (C_81); Бруней Даруссалам (C_82); Панама (C_83); Албанія (C_84); Кенія (C_85); Узбекистан (C_86); Індонезія (C_87); Парагвай (C_88); Кабо Верде (C_89); Еквадор (C_91); Киргизстан (C_98).
Кластер 4 (41 країна) Об'єднана Республіка Танзанія (C_90); Ліван (C_92); Домініканська республіка (C_93); Єгипет (C_94); Шрі Ланка (C_95); Сальвадор (C_96); Тринідад і Тобаго (C_97); Пакистан (C_99); Намібія (C_100); Гватемала (C_101); Руанда (C_102); Таджикистан (C_103); Болівія (C_104); Сенегал (C_105); Ботсвана (C_106); Малаві (C_107); Гондурас (C_108); Камбоджа (C_109); Мадагаскар (C_110); Непал (C_111); Гана (C_112); Зімбабве (C_113); Кот-д'Івуар (C_114); Буркіна Фасо (C_115); Бангладеш (C_116); Лаоська Народно-Демократична Республіка (C_117); Нігерія (C_118); Уганда (C_119); Алжир (C_120); Замбія (C_121); Мозамбік (C_122); Камерун (C_123); Малі (C_124); Того (C_125); Ефіопія (C_126); М'янма (C_127); Бенін (C_128); Нігер (C_129); Гвінея (C_130); Ємен (C_131); Ангола (C_132).

Джерело: систематизовано автором

На 6 етапі побудовано «Карту позиціонування країн за величиною вкладень та ступенем віддачі «м'яких» інновацій креативних індустрій», що представляє собою матрицю, де по осі ОХ розміщено інтегральний показник – коефіцієнт таксономії IsPP; по осі ОУ – інтегральний показник – коефіцієнт таксономії OsPP (рис. 6).

За підсумками аналізу автором окреслено загальну рекомендацію для країн – необхідність координування стратегічних інструментів розвитку «м'яких» інновацій креативних індустрій з урахуванням різних ролей проміжних технологічних

продуктів і процесів IsPP та OsPP. Чим доступнішими будуть знання та інтелектуальні продукти, що сприяють зростанню вхідних потоків «м'яких» інновацій, тим більшим буде і зворотний ефект – посиляться потоки їх комерціалізації на виході. Це у підсумку визначатиме здатність розвивати, ефективно використовувати та залучати у свої країни таланти у якості генераторів творчих інновацій.

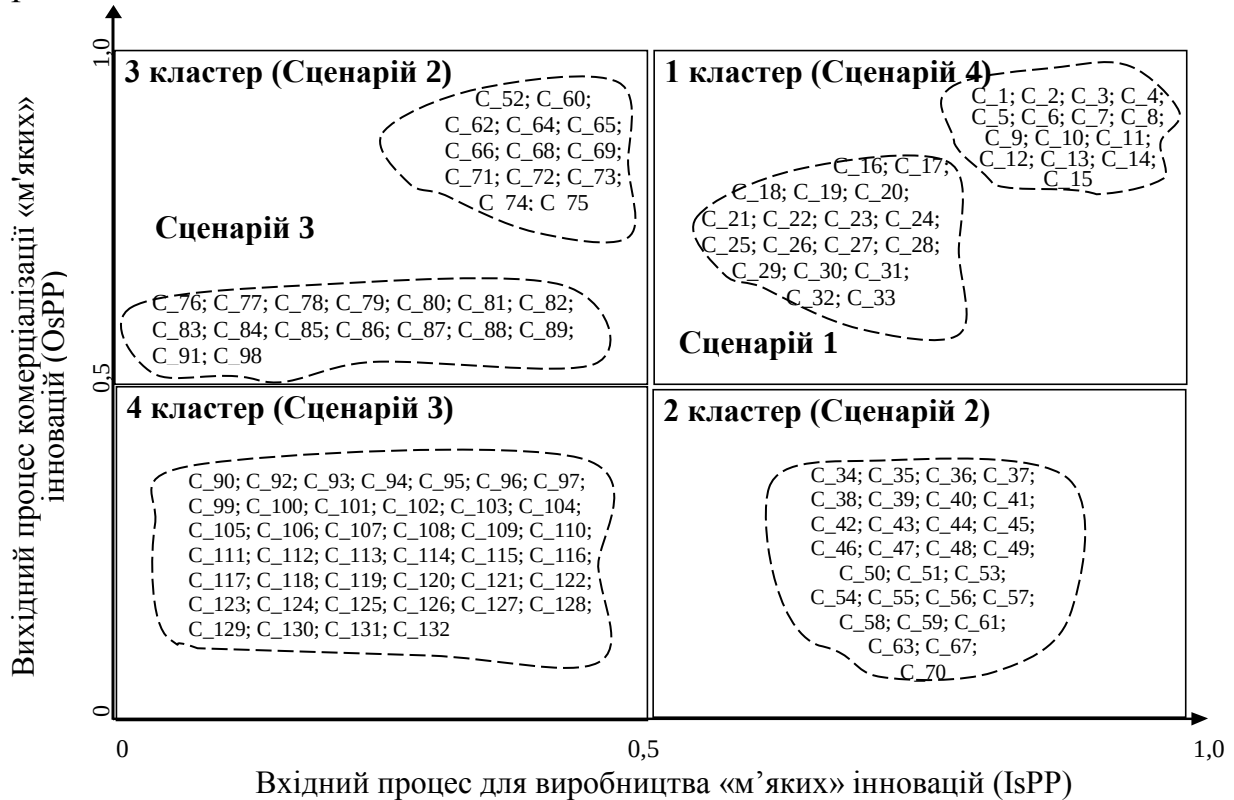

Рис. 6. Карта позиціонування країн за величиною внесків та ступенем віддачі «м'яких» інновацій креативних індустрій

Джерело: побудовано автором

Дослідження трансформацій в системі освіти під впливом диджиталізації та креативізації довело необхідність кардинальних змін традиційної освіти, що стосуються організації навчання та якості підготовки майбутніх фахівців. Підтверджено необхідність створення нової інноваційної моделі освіти, метою якої є розвиток особистості здобувача освіти та його реальні життєві потреби, в рамках якої навчальний процес організовується у форматі «вирішення проблем» і характеризується високим рівнем самостійності здобувачів освіти. В умовах цифровізації освітнього простору актуалізовано значення і роль інноваційної освіти та розвиток різних її видів – креативної, цифрової, культурної, технологічної, інженерної наукової освіти або концепцій їх поєднання (STEM, STEAM). Важливим завданням сучасної освіти визначено розвиток цифрової компетентності (цифрової грамотності), що включає набір базових цифрових навичок, які охоплюють інформаційну грамотність і data-грамотність, онлайн-комунікації і спільну роботу, створення цифрового контенту, безпеку і вирішення проблем. На основі результатів дослідження, запропоновано авторські стратегічні ініціативи для розвитку сучасної

моделі освіти, що базуються на двох ключових аспектах – якості знань і високому рівні професійних навичок.

У четвертому розділі **«Управлінський аспект розвитку людського капіталу в умовах креативізації»** проаналізовано ключові фактори управління людським капіталом в контексті цифрової трансформації, сформульовано методологію дослідження нової парадигми управління людським капіталом в контексті укладу «Креативні індустрії 4.0» та запропоновано модельно-методичний інструментарій розвитку людського капіталу креативних індустрій як основи забезпечення збалансованості креативної економіки.

Виявлено, що перехід світогосподарського розвитку, зумовлений комплексною дією глобальних трендів, від SPOD-стратегії, для якої були характерні стійкість (steady), передбачуваність (predictable), простота (ordinary) та визначеність (definite) до кардинально іншої за змістом та динамізмом VUKA-стратегії, що характеризується нестабільністю (volatility), невизначеністю (uncertainty), складністю (complexity) та неоднозначністю (ambiguity), уже знаходить свій прояв у радикальних трансформаціях розвитку світової економіки, змінює її структуру, визначає нові умови ринкової взаємодії суб'єктів, трансформує уявлення про людські цінності та саму людину, формує нові глобальні виклики та загрози як для бізнесу, так і для людей.

Узагальнення усіх традиційних та альтернативних концепцій розвитку людського капіталу, зміна яких зумовлювалася дією чинників глобальних трансформацій, дає підстави визначити сучасну глобальну парадигму людського капіталу як креативну. Основні положення креативної парадигми розвитку людського капіталу в контексті укладу «Креативні індустрії 4.0» (рис. 7), знайшли своє відображення у новій авторській інтерпретації процесу управління людським капіталом, що змінює традиційне розуміння управлінських функцій у сфері креативної економіки (планування, організації, мотивації і контролю).

Ключовим фактором управління людським капіталом в контексті цифрової трансформації визначено концептуальні зміни стратегій світогосподарського розвитку та зростання значимості креативної економіки як економічної бази розвитку людського капіталу, що відображає глобальні трансформації його якості та включає якісно нові за змістом трансформації в управлінні людським капіталом: перехід від стійкої структури креативної економіки та залученого до праці у креативних галузях людського капіталу до волатильної (нестабільної) їх структури; перехід від передбачуваності до невизначеності результатів творчої праці; перехід від простоти визначених завдань до креативності (складності) процесу виробництва творчої продукції; перехід від визначеності до неоднорідності отриманих результатів. Відповідно до можливих трансформацій у галузях креативної економіки, визначено альтернативні сценарії управління людським капіталом: креативно-пілотний (передбачає створення принципово нових видів креативної інфраструктури), адаптаційно-технологічний (передбачає створення кластерної структури креативних індустрій за принципом технологічної платформи як ядра), інфраструктурно-креативний (передбачає перетворення наявної структури креативних індустрій у принципово новий наступний уклад «Креативні індустрії 4.0»), ультраструктурний мета-креативний (передбачає формування

глобальної креативної економіки з перетворенням існуючих типів креативних індустрій у єдину глобальну волатильну структуру).

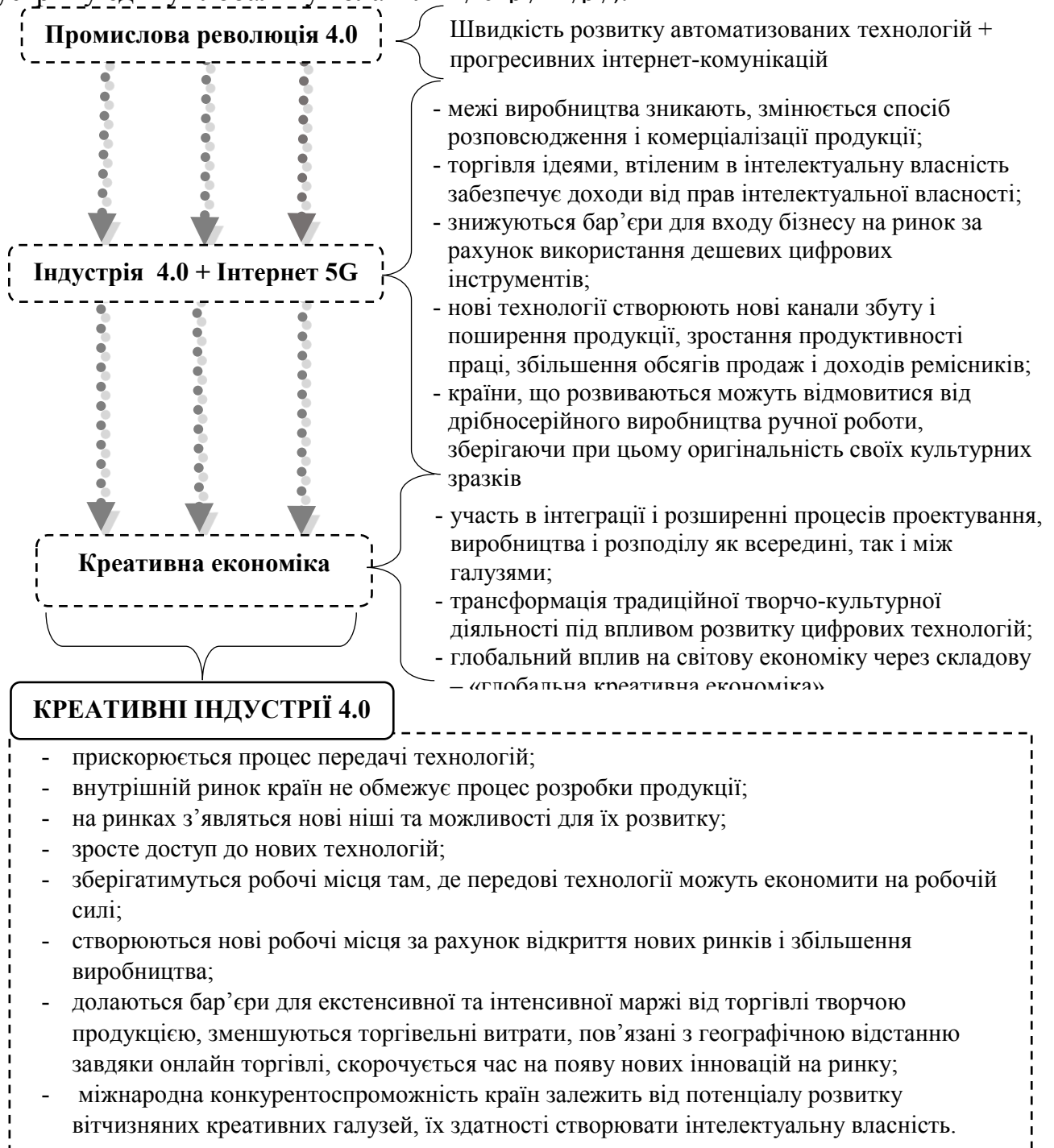

Рис. 7. Формування укладу «Креативні індустрії 4.0»

Джерело: розробка автора

Результативність інтеграції креативної економіки до національної розглядається з позиції трьох ефектів – соціального, економічного та інноваційного, які закладені в основу забезпечення збалансованості креативної економіки. Для обґрунтування вкладу креативних індустрій у загальний економічний розвиток було використано модельно-методичний інструментарій, запропонований Дж. Поттсом та С. Каннінгемом за 4 моделями креативних індустрій: «модель добробуту», «модель конкуренції», «модель зростання» та «інноваційну модель креативних індустрій».

Відповідно до визначених ефектів, для «моделі добробуту» характерним є отримання соціального ефекту від діяльності креативних індустрій; для «моделі конкуренції» та «моделі зростання» – економічний ефект (економічне зростання, конкуренція та робочі місця) та «інноваційної моделі» – інноваційний ефект (інновації та трансфер знань і технологій). Відповідно, прояв соціального ефекту (підвищення рівня життя та добробуту) відбувається через виробництво товарів високої культурної цінності ($dU/dCI > 0$), але низької ринкової вартості ($dY/dCI < 0$), економічного ефекту (модель конкуренції) – через конкурентоспроможність креативних галузей, що функціонують на конкурентному заміщенні ресурсів у ринковій економіці для досягнення еквівалентної прибутковості на маржі; економічного ефекту (модель зростання) – через роль креативних галузей у прийнятті, утриманні та засвоєнні нових ідей і технологій; інноваційного ефекту – через їх внесок у координацію нових ідей чи технологій (табл. 5).

Таблиця 5

Модельно-методичний інструментарій забезпечення збалансованості креативної економіки через їх вклад у загальний економічний розвиток

Модель розвитку креативної економіки	Потенційний ефект	Інструментарій оцінки потенційного ефекту	Прояви потенційного ефекту
<i>Модель добробуту:</i> КІ як галузь виробництва культурних товарів	соціальний	$\frac{dY}{dCI} < 0, \frac{dU}{dCI} > 0$ де CI – економічна цінність креативних індустрій; Y – економічна цінність усієї економіки; U – корисність креативних індустрій.	підвищення рівня життя та добробуту, виробництво товарів високої культурної цінності але низької ринкової вартості
<i>Модель конкуренції:</i> КІ як конкурентна галузь	економічний	$\frac{dY}{dCI} = 0, \frac{dU}{dCI} = 0$	конкурентоспроможність та функціонування на конкурентному заміщенні ресурсів; вклад в економіку на рівні інших галузей
<i>Модель зростання:</i> КІ як особлива галузь	економічний	$\frac{dY}{dCI} > 0, \frac{dU}{dCI} \geq 0$ 1) якщо напрям причинно-наслідкових зв'язків від CI до Y – модель драйвера зростання з боку пропозиції; 2) якщо напрям причинно-наслідкових зв'язків від Y до CI – модель індукції з боку попиту.	позитивна динаміка зростання креативних індустрій; створення нових типів робочих місць і нових видів товарів і послуг; прийняття, утримання та засвоєння нових ідей і технологій
<i>Інноваційна модель:</i> КІ як інноваційна галузь	інноваційний	$\frac{dY}{dCI} \text{ undefined}, \frac{dU}{dCI} \text{ open}$	відновлення існуючих галузей і поява нових галузей внаслідок діяльності креативних індустрій; трансфер знань та технологій в інші галузі

Джерело: систематизовано автором

У п'ятому розділі «Стратегічні перспективи розвитку людського капіталу в контексті відновлення України на засадах креативної економіки» здійснено компаративну характеристику людського капіталу креативних індустрій України у порівнянні із загальносвітовими тенденціями, проведено комплексну оцінку

розвитку людського капіталу в країні та розроблено ряд стратегічних ініціатив щодо розвитку людського капіталу в контексті відновлення української економіки.

Проведена компаративна характеристика людського капіталу України підтвердила стійку тенденцію до зростання за всіма показниками, що свідчить про нарощування економічного потенціалу України за рахунок креативного сектору економіки та її людського капіталу. Проте, у порівнянні із загальносвітовими показниками, аналіз вказує на незначні відриви національних показників у напрямі їх відставання, що підтверджує існування невикористаного потенціалу до зростання за рахунок креативних індустрій.

Зокрема, з 2013 до 2020 року частка кількості суб'єктів господарювання у креативному секторі економіки зросла більш як удвічі – з 5,64% до 11,69%; частка зайнятих у креативному секторі теж вирізнялася тенденцією до зростання, відповідно з 2,53% до 4,08%; частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання у креативних індустріях у 2020 році в Україні склала 4,22%, що на 1,25% більше, ніж у 2013 році (рис. 8).

Досліджено, що найбільший внесок у ВВП країни здійснюють наступні креативні галузі: «Комп'ютерне програмування» (його частка складає 50% загального внеску); «Рекламні агентства» (11,23%); «Консультації з питань інформатизації» (9,55%). Найвагоміші види економічної діяльності, що здійснюють найбільший внесок у розвиток людського капіталу креативних індустрій через показник зайнятості населення України, є такі: «Комп'ютерне програмування» (44,79%), «Консультації з питань інформатизації» (11,05%), «Рекламні агентства» (8,07%).

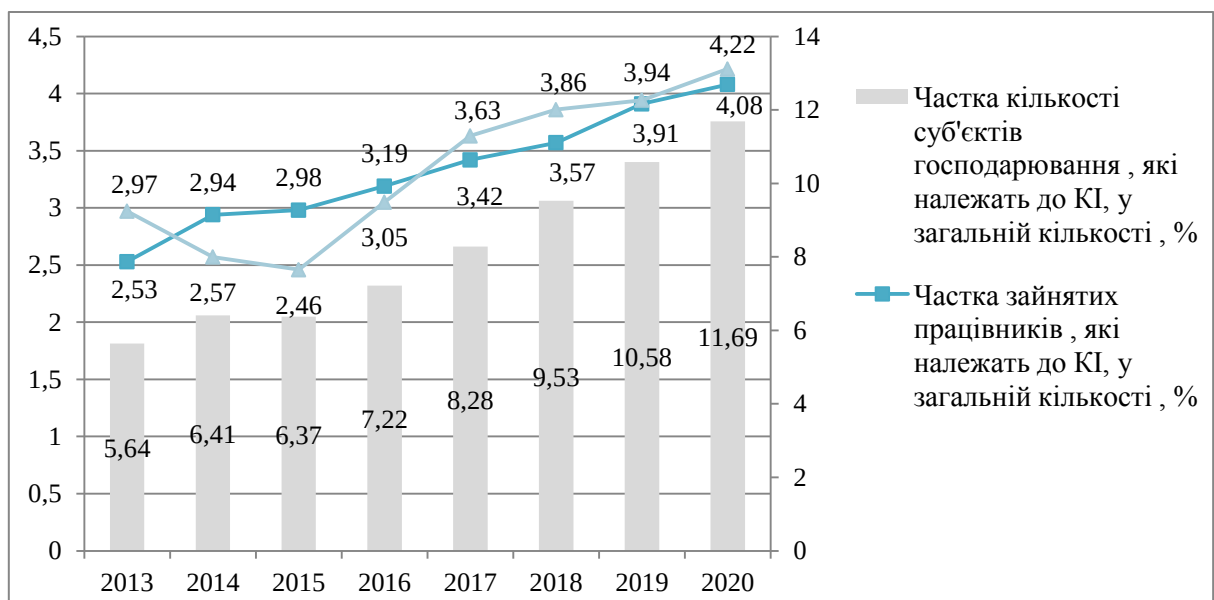

Рис. 8. Динаміка показників розвитку людського капіталу креативних індустрій України в динаміці за 2013-2020 рр.

Джерело: розраховано автором на основі даних Державна служба статистики України: <https://ukrstat.gov.ua/>.

Проведений структурний аналіз демонструє домінування 3 та 4 груп за класифікацією WIPO у формуванні внеску у економічний розвиток країни (3 група –

часткові галузі, які виробляють захищену авторським правом продукцію як вторинний спільний продукт, інтегрований з іншою продукцією; та 4 група – допоміжні галузі, які виробляють дистрибутивні послуги, що полегшують виробництво та споживання продукції, захищеної авторським правом).

З метою дослідження економічного вкладу галузей креативної економіки в розвиток національної економіки, проведений за авторською класифікацією аналіз продемонстрував, що найбільший внесок здійснюють саме креативні інноваційні галузі та креативні індустрії, що надають спеціалізовані послуги. До інноваційних галузей крім ІТ-сфери було віднесено також «Дослідження і експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук», внесок якої за показником створення доданої вартості складає 0,18%, а показником зайнятості населення – 0,33%. Загалом, проведений компаративний аналіз показав наявність в Україні значного потенціалу для розвитку галузей креативних індустрій, що підтверджується зростанням доданої вартості креативних індустрій у структурі економіки, збільшенням кількості суб'єктів господарювання і зайнятих працівників. Найшвидшу позитивну динаміку демонструє сектор ІТ (інноваційна галузь).

В ході проведення комплексного аналізу розвитку креативної складової людського капіталу України, розроблено відповідний інструментарій, що включає певні індикатори розвитку людського капіталу та їх показники: за даними світових рейтингів Global Innovation Index (Глобального індексу інновацій), IMD World Talent Ranking (Світового рейтингу талантів) та Global Talent Competitiveness Index (Глобального індексу конкурентоспроможності талантів). Аналіз позиції України в рейтингу Global Innovation Index серед групи країн з доходом нижче середнього, країнами Європи та країнами, які належать до Top-10 країн лідерів, продемонстрував, що Україна у своїй кваліфікаційній групі перевищує середні значення за 6-ма з 7-ми індикаторів. Особливо таке перевищення спостерігається за індикаторами «людський капітал», «розвиток технологій і економіки знань» та «творчі результати» (рис. 9):

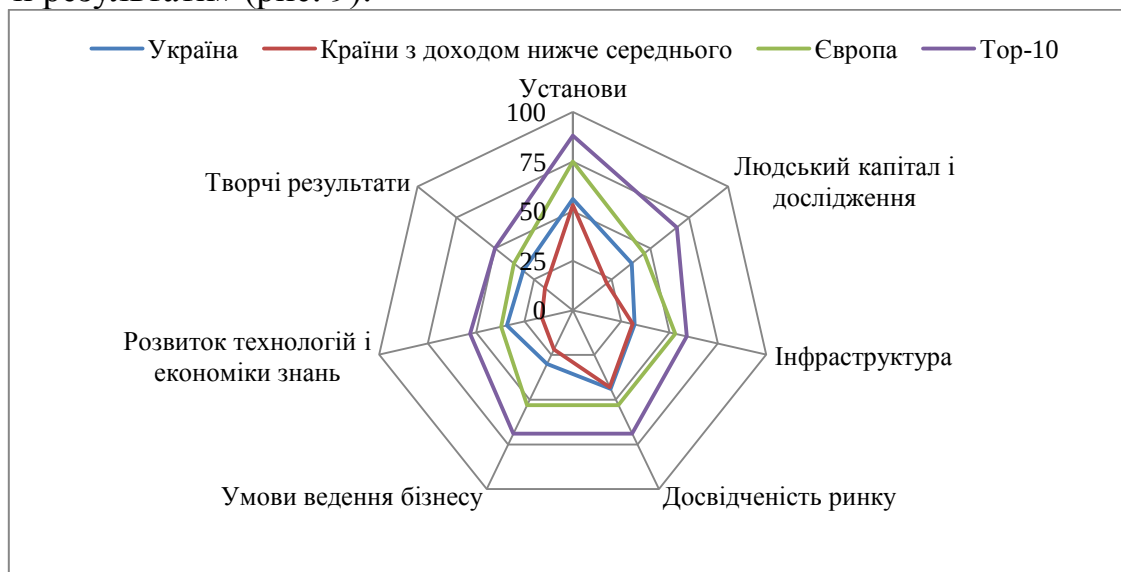

Рис. 9. Позиція України в рейтингу Global Innovation Index-2021 за основними індикаторами

Джерело: Побудовано на основі даних The Global Innovation Index 2021: <https://www.globalinnovationindex.org/>

Проте за період з 2012 по 2021 роки спостерігається спадна динаміка практично за всіма складовими даних індикаторів (крім освіти), що свідчить про низький рівень розвитку креативної складової людського капіталу в Україні та низьку ефективність його використання (рис. 10):

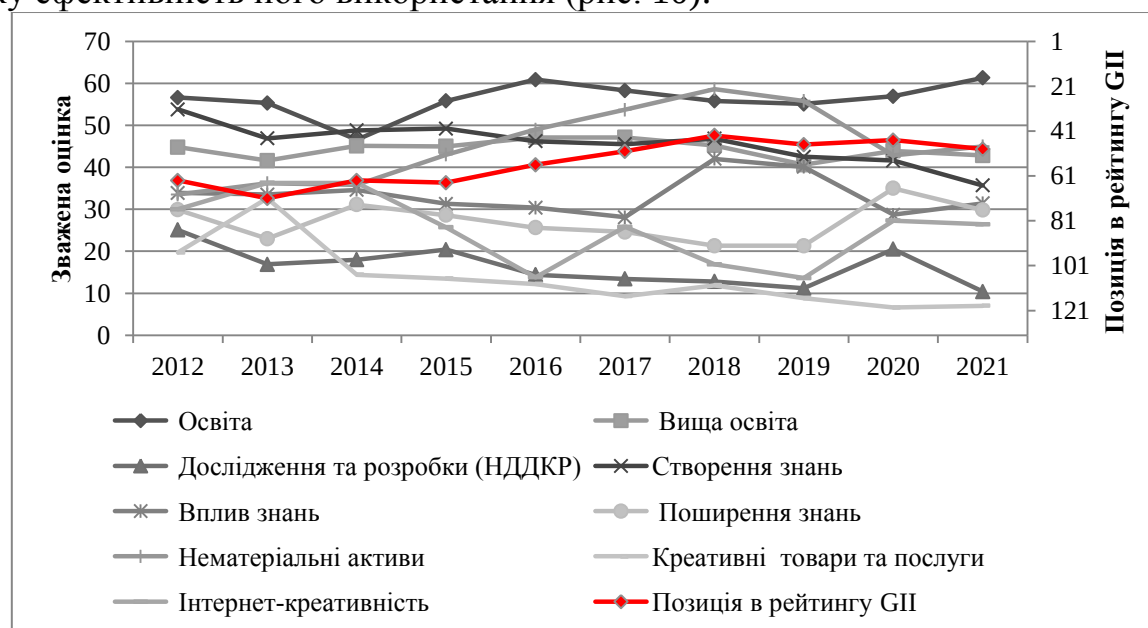

Рис. 10. Динаміка розвитку людського капіталу та його креативної складової за індикаторами розвитку

Джерело: Побудовано автором на основі даних *The Global Innovation Index* за 2013-2021 роки: <https://www.globalinnovationindex.org/>

Використання методу Computable general equilibrium models (CGE) дозволило визначити вагомий внесок креативних кластерів у економіку країни – у 2021 р. валова додана вартість креативних кластерів склала приблизно 4% загальної доданої вартості. Довгостроковими зовнішніми ефектами, що визначають можливість створити середовище формування глобальних інноваційних конкурентних переваг креативних індустрій, в Україні характеризуються: креативний кластер «Нові медіа та ІТ», який забезпечив країні у 2019 р. 54% валової доданої вартості всіх креативних індустрій України, а за останні 5 років його розвиток значно випереджав розвиток інших кластерів, забезпечивши домінуючі позиції.

На другій і третій позиціях знаходяться креативні кластери «Реклама, маркетинг, PR та інші креативні послуги» та «Аудіовізуальне мистецтво». Вони разом забезпечують 17% ВДВ. На четвертому та п'ятому місцях за обсягом ВДВ знаходяться креативні кластери «Архітектура та урбаністика» та «Література, видавнича справа, друковані ЗМІ» (відповідно 4% та 3%). Таким чином, формування та розвиток креативних кластерів тільки починає розвиватися в Україні, проте внесок у додану вартість країни їх вже зараз є досить високим.

В умовах післявоєнного відновлення економіки України розвиток креативного бізнесу в Україні має стати одним із стратегічних напрямів швидкого економічного зростання та розвитку людського капіталу. З метою прискорення розвитку креативних кластерних формувань, досягнення більш значного економічного ефекту, варто зосередити увагу на посиленні виробничих потужностей основних та допоміжних виробництв цих креативних індустрій. Синергетичний ефект від такої

комплексної взаємодії дозволить сформувати середовище формування глобальних інноваційних конкурентних переваг креативних індустрій країни з відносно відокремленою системою креативної економіки, екстенсивно-синергетичної інтенсифікації пропульсивних креативних індустрій, здатних виступати вузловими елементами каркасу опорних креативних кластерів. Екстенсивна динаміка опорних кластерів забезпечить сприятливі умови для розвитку людського капіталу креативних індустрій та зростання його якісної складової.

Чітка, грамотна та виважена політика уряду, спрямована на стабілізацію і відновлення людського капіталу, має стати ключовим пріоритетом держави у післявоєнний період. Першочергова увага має бути спрямована на розробку заходів із забезпечення якості життя населення країни та сприяння народжуваності, розвитку сучасної освіти, культури, науки, відновлення медицини, що сформує надійний фундамент для швидкого розвитку економіки. Стабілізація ситуації на ринку праці, загострення якої зумовлене зміною структури населення та фізичним знищенням соціальної інфраструктури внаслідок війни, можлива через: фактори збереження (забезпечення) житла; організованого, відповідно до зміни структури розселення людей, їх територіального переміщення; спроможності до швидкої професійної адаптації через освіту; створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, зокрема креативного та фактору зайнятості. Стратегії відновлення людського капіталу необхідно формувати у співпраці з іноземними партнерами в аспекті організаційної, технічної та фінансової допомоги для України. Основними джерелами фінансування заходів з післявоєнного відновлення економіки України мають бути репарації від країни-агресора та фінансова допомога міжнародної спільноти, зокрема від ЄС, країн-партнерів та міжнародних інститутів (Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, МВФ, Європейського інвестиційного банку та ін.).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано методологію вирішення наукової проблеми концептуалізації сучасної глобальної парадигми людського капіталу, формування якої відбувається під визначальним впливом інтелектуалізації, диджиталізації та креативізації. Проведене дослідження сучасних трендів розгортання процесів розвитку та використання людського капіталу в глобальному середовищі дозволило сформулювати висновки і викласти авторське бачення подальших міждисциплінарних пошуків вирішення проблем розвитку людського капіталу:

1. Глобальні трансформації світової економіки протягом усього періоду розвитку світової економіки супроводжуються ланцюжком технологічних революцій. Проривні технології сприяють появі прогресивних інновацій, визначають ключові ресурси розвитку, фактори виробництва, змінюють галузеву структуру національних економік. Трансформаційного впливу зазнають стратегії розвитку регіональних і галузевих ринків, принципи створення ланцюгів вартості. Закладається основа формування нової парадигми людського розвитку, що зумовлена появою нових компетенцій і навичок, всеохоплюючою диджиталізацією,

прискоренням процесів інтелектуалізації, яка набуває інноваційного характеру та формує основи для масштабної креативізації господарських систем і бізнес-процесів. Креативізація знаходить свій прояв у розвитку інноваційного та креативного підприємництва, масштабується у зростанні ваги культурних і креативних індустрій, збільшенні частки креативного компоненту людського капіталу. Креативізація суспільного розвитку посилює зростання ролі і цінності людського капіталу як домінантного чинника інновацій. У свою чергу, динамізм технологічного розвитку, об'єктивна необхідність постійного оновлення знань і можливості людей здобувати нові знання, зростання ролі соціальних інвестицій у розвиток інтелекту і здоров'я людини, закладають основи для нової якості людського капіталу.

2. Концептуально теорія становлення та розвитку людського капіталу є багатогранною та різновекторною за спрямованістю, оскільки консолідує у собі всі наслідки та результати його трансформацій, зумовлених еволюцією парадигм розвитку світового суспільства. Її зміст наповнюється новими якісними знаннями про людський капітал, зміну його ролі у суспільстві, що посилює традиційні погляди та збагачує альтернативні підходи до формування концепцій людського капіталу. Традиційні концепції детермінують капітал людини як економічний актив, що формується в результаті інвестицій в його ключові компоненти: знання, уміння, навички, досвід, здоров'я, мотивацію і міграцію. В рамках альтернативних концепцій людський капітал розглядається більш ширше – з позицій не тільки економічного, а й психологічного, соціального та культурного його значень. За рахунок цього традиційні концепції людського капіталу доповнюються більш якісними його характеристиками, що, з одного боку, робить концепцію функціонування людського капіталу більш прогресивною, а з іншого – ставить завдання пошуку нових можливостей його реальної оцінки.

3. Формування ключових компонентів людського капіталу в сучасних умовах характеризується системними змінами, що проявляються у зміщенні пріоритету на творчу (креативну) складову, а саме: 1) знання – посилюється увага до процесу формування комбінованих знань, технічних і творчих навичок, їх злиття у креативних галузях економіки внаслідок їх здатності проникати в інші, не пов'язані з творчістю види діяльності, що у поєднанні з науковими знаннями формує базу для появи креативних інновацій; 2) здоров'я – для творчої діяльності актуалізується значення психоемоційного здоров'я людини, що впливає на стан її творчої активності; 3) мотивації – для активізації процесу творіння мотиваційний аспект характеризується переважанням внутрішніх мотивів над зовнішніми, статусної та трудової мотивації над матеріальною; 4) міграція – збільшення вартості людського капіталу для людей творчих професій визначає просторову мобільність життєво необхідною умову для їх професійного розвитку і реалізації; 5) безпека і захист – для творчої діяльності інтелектуальна складова визначається потребою захисту прав інтелектуальної власності та дотримання правил академічної доброчесності для запобігання проявам плагіату творчого продукту. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації та диджиталізації зумовлюється високими ризиками порушення прав інтелектуальної власності та академічної доброчесності, втрати здоров'я через пандемію COVID-19, що визначає необхідність доповнення соціальної складової

елементами безпеки і захисту. Суспільна значимість даної структури ключових компонент людського капіталу є актуальною в контексті необхідності їх планування в якості об'єктів управління на різних рівнях.

4. Трансформації інституціонального середовища розвитку людського капіталу, що відбуваються на фоні креативізації та диджиталізації, характеризуються його наповненістю творчими інститутами та інституціями, які сприяють розвитку креативного комунікаційного середовища та посилюють творчу взаємодію і колаборацію з різними суспільними інституціями (соціальними, культурними, економічними, політичними тощо). Внаслідок цього, активізується інноваційна діяльність як у креативних сферах економіки, так і у інших, некреативних секторах; забезпечується більш стрімка динаміка їх генерування та креативізації; формуються сприятливі умови для розквіту талантів і креативного підприємництва, створення унікальних продуктів та послуг; набирає оборотів розвиток інститутів креативної економіки. В умовах креативної парадигми розвитку людського капіталу, сила та напрям впливу (прямого і непрямого) інституціонального креативного середовища на макроекономічний розвиток країн та ефективність його функціонування забезпечується: інтернаціоналізацією креативного сектора економіки; відкритістю, демократичністю та інклюзивністю креативної сфери; інвестиціями у «м'яку» інфраструктуру; формуванням і розвитком інклюзивних суспільств; управлінням політикою ідентичності і культури у відповідності з основними принципами людського розвитку; чинниками культурної свободи, різноманітності і взаємодії між країнами; наявністю розвинутої креативної інфраструктури; урядовою підтримкою креативних інституцій.

5. Відбуваються глобальні трансформації світових ринків праці: під впливом цифрових технологій зростає сектор креативної зайнятості; збільшується частка дистанційної зайнятості, зокрема за рахунок популяризації розвитку цифрових трудових платформ і за рахунок впливу пандемії COVID-19; зростають обсяги інтелектуальної, творчої міграції; посилюються чинники привабливості культурного середовища; відбуваються зміни у географічних центрах тяжіння робочої сили, частішають випадки неконтрольованої міграції та ін. Зростають нові ризики та загрози на глобальному рівні, зумовлені міжнародною міграцією, що зумовлює необхідність формування механізму та державної політики щодо координації потоків мігрантів, їх адаптації та інтеграції у європейське суспільство з максимально можливим зиском для європейської економіки.

6. Під впливом глобальних трансформацій відбувається активний розвиток сектору креативної економіки у світі: активізується творча діяльність внаслідок зростання ринкового попиту на креативну продукцію, інновації; зростають обсяги інвестицій у формування творчого контенту і талант; відбувається технологічна, організаційна та інституційна модернізація креативного сектору економіки; формується інституційне забезпечення розвитку креативного сектору; закладаються основи для трансформації системи ефективного менеджменту, включаючи його креативну, інноваційну, інвестиційну, виробничу та соціальну складові. На відміну від інших традиційних економічних систем, креативна економіка органічно пов'язує між собою культуру, мистецтво, економіку, бізнес, соціум, інновації, науку, що забезпечує їй здатність гнучко проникати в інші сфери суспільного життя.

Володіючи значним потенціалом до зростання, креативна економіка визначається адаптивністю до цифрових трансформацій, вирізняється здатністю до концентрації творчого людського ресурсу в певних місцях, що знаходить свій прояв у формі кластерних об'єднань окремих секторів креативного бізнесу, які набувають динаміки розвитку по всьому світу.

7. Висока гнучкість креативної економіки та її здатність проникати у середовище розвитку інших галузей забезпечується функцією дифузії знань і технологій та використанням об'ємної мережі неоднорідних зв'язків. За рахунок цього відбувається зростання економічної ефективності некреативних підприємств, які використовують у своїй діяльності креативну продукцію і послуги у вигляді проміжних ресурсів та в якості споживчих товарів (інші креативні продукти мистецтва, радіо, телебачення, кіно). Креативні інновації стають драйверами інноваційного розвитку регіонів, національних економік та світової економіки загалом, що приписує їм здатність створювати зовнішній інноваційний ефект за рахунок торгівлі творчими товарами та послугами, інтелектуальною власністю та ідеями. Застосування сценарного підходу до виміру зовнішніх ефектів креативних інновацій підтвердило гіпотезу про те, що розширене відтворення сервіс-орієнтованої архітектури креативних індустрій на базі Industry 4.0 сприяє інтеграції неоднорідних гетерогенних систем кіберфізичного виробничого середовища (керованого програмним забезпеченням), що забезпечує не тільки створення доданої вартості кооперативного виробництва в географічно диверсифікованих місцях, а й глобалізує торгівлю знаннями та ідеями, втіленими в інтелектуальну власність міжнародного масштабу.

8. Цифрові технології зумовлюють суттєві трансформації функцій традиційної освіти та зростання ролі інноваційної освіти як важливого соціального інституту креативної складової розвитку людського капіталу. На відміну від традиційної освіти, інноваційна освіта формує не тільки знання, уміння та навички, а й розвинену особистість з власними поглядами, переконаннями, потребами і талантами. Під впливом цифровізації та креативізації освітнього сектору економіки відбуваються кардинальні зміни цілей і завдань системи інноваційної освіти, підходів до її організації та розвитку, закладаються основи для розгортання її різноманітних проявів у вигляді креативної, цифрової, культурної, технологічної, інженерної наукової освіти або концепцій їх поєднання (STEM, STEAM). Базовою основою сучасної моделі освіти є її інноваційність з елементами креативності та різноманітність з елементами мультикультурності. Цифровізація та креативізація освітнього простору трансформує основну мету сучасної моделі освіти – формувати базу знань у студента, навчити його трансформувати їх в пул навичок та умінь і застосувати через ранню практику у бізнес-процесах.

9. Формування сучасної парадигми розвитку людського капіталу внаслідок глобального впливу креативізації детермінує її як креативну, що означає: по-перше, зростання значення та частки креативного компоненту людського капіталу; по-друге, зростання ваги сфер економічної діяльності, які мають безпосередньо творчий характер; по-третє, креативність стає невід'ємним елементом управління, причому і як об'єкт, і як інструментарій. Креативна парадигма як система наукових поглядів на розвиток людського капіталу спирається на всі попередні (традиційні та

альтернативні) наукові теорії, та доповнює їх в частині дослідження людського капіталу як об'єкту та предмету управління. Нинішній розвиток людського капіталу в умовах формування укладу «Креативні індустрії 4.0» відбувається в постійно змінному середовищі сучасних трансформацій глобалізованого світу, що зумовлює адаптацію системи управління людським капіталом та впливає на конфігурацію розвитку креативних і культурних індустрій, їх інституціональне забезпечення на різних економічних рівнях.

10. Управління людським капіталом в умовах креативної економіки здійснюється за чотирма сценаріями: креативно-пілотний (створення на основі принципово нових технологічних підходів та ефектів не існуючих на даний момент видів творчої інфраструктури); адаптаційно-технологічний (характеризується кластерною структурою, сформованою за принципом технологічної платформи як ядра для створення умов освоєння проривних креативно-творчих технологій); інфраструктурно-креативний (креативне перетворення наявної структури креативних індустрій у принципово новий наступний уклад «Креативні індустрії 4.0»); ультраструктурний мета-креативний (формування глобальної креативної економіки з перетворенням існуючих типів креативних індустрій у єдину глобальну волатильну структуру). В результаті дослідження визначено відповідний сценарій для кожного з чотирьох підходів до управління людським капіталом: 1) для формування єдиної глобальної волатильної структури креативної економіки та людського капіталу (перший підхід) на глобальному рівні доцільним є ультраструктурний мета-креативний сценарій; 2) для реалізації функції організації творчої праці з урахуванням невизначеності її результатів (другий підхід) на макроекономічному рівні доцільним є інфраструктурно-креативний сценарій, що дозволяє перетворити наявну архітектуру креативних індустрій у принципово новий наступний уклад «Креативні індустрії 4.0»; 3) для посилення мотивації до творчої праці та креативності процесу виробництва на мезорівні доцільним є адаптаційно-технологічний сценарій, що дозволяє створити на територіальному та/або галузевому рівні мережу технологічних платформ креативних кластерів в якості ядра та умов для освоєння проривних креативно-творчих технологій; 4) для можливості забезпечення оцінки неоднозначності отриманих результатів творчої праці на мікрорівні доцільним визначено креативно-пілотний сценарій, що дозволяє створити, на основі принципово нових технологічних підходів та ефектів не існуючих на даний момент, нові види творчої інфраструктури.

11. Методичний інструментарій моделювання розвитку людського капіталу креативних індустрій як основи забезпечення збалансованості креативної економіки включає: формування трьох видів ефектів інтеграції креативної економіки в національну економіку (соціальний, економічний та інноваційний), аналіз чотирьох моделей внеску креативних індустрій у загальний економічний розвиток (добробуту, конкуренції, зростання та інноваційну модель) відповідно до визначених ефектів, а також модель інтеграції креативної галузі на трьох економічних рівнях (глобальному, макро та мікрорівнях). Соціальний ефект проявляється через підвищення рівня життя та добробуту; набуття економічного ефекту проявляється через створення доданої вартості креативного продукту, робочих місць не тільки в креативному секторі економіки, а й у додатково залучених

галузях; отримання інноваційного ефекту забезпечується реалізацією творчого людського капіталу шляхом трансферу знань та технологій. Креативність та творчість визначено основою інноваційного розвитку, що уможливорює визнання креативних індустрій інноваційно спрямованими.

12. Креативна складова суттєво впливає на загальний рівень розвитку людського капіталу України та економічний розвиток загалом. Кластерна модель розвитку креативних індустрій в Україні забезпечить формування середовища глобальних інноваційних конкурентних переваг креативних індустрій країни з відносно відокремленою системою креативної економіки та визначення головних драйверів розвитку кластерних утворень. Формування моделі мультиплікативного впливу креативних кластерів на суміжні сектори економіки враховує їх прямий, непрямий та індукований вплив на національну економіку, що дало можливість сформуванню пули креативних кластерів України за розміром їх внеску в розвиток національної економіки. Стратегічні ініціативи, розроблені автором за двома стратегічними напрямками, спрямованими на відновлення ресурсів людського капіталу та економічного потенціалу України загалом. Ключовою ціллю першого напрямку є забезпечення якості життя, якісне відтворення, продуктивний розвиток та ефективне використання людського капіталу через такі ключові сфери як охорона здоров'я, інноваційна освіта; міграційна політика; ринок праці, зайнятість; другого напрямку – швидке відновлення економічної діяльності за рахунок розвитку креативної економіки та креативної інфраструктури. Реалізація визначених заходів забезпечить прискорення економічного потенціалу країни та відтворення людського капіталу у післявоєнний період.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи в колективних монографіях:

1. Кузнецова Н. Б. Феномен невідповідності у навичках і кваліфікаціях: фокус на людський капітал у глобальному вимірі. *Theoretical and methodological approaches to the formation of a modern system of national and international enterprises, organizations and institutions' development* (2nd ed) / Collective Science Monography. Dallas. [Електронне видання]. 2020-2021. DOI: 10.36074/tmfmseoid. ed-2.13. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/monographs/article/view/1754> (1,7 д.а.).

У наукових фахових виданнях України:

2. Кузнецова Н. Б. Концепція управління талантами в системі менеджменту знань. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*: Зб. наук. праць. - № 2(8). К.: Інститут соціально-трудових відносин КНЕУ. 2014. С. 181-187. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_26 (0,5 д.а.).

3. Кузнецова Н. Б. Оцінка факторів, що впливають на якість освітніх послуг в Україні. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2014. №1-2. С. 13-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2014_1-2_4 (0,5 д.а.).

4. Кузнецова Н. Б. Творчість та креативність: багатоаспектний контент. *Modern Economics* [Електронне видання]. 2019. №14. С. 110-114. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-18](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-18). URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/creativity-and-creativeness-multi-aspect/> (0,6 д.а.).

5. Кузнецова Н. Б. Вплив цифровізації на трансформацію праці та сектор креативної економіки. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2019. № 4(60). С. 20-30 (0,95 д.а.).

6. Кузнецова Н. Б. Сучасний стан та перспективи розвитку креативних індустрій за умов пандемії COVID-19. *Стратегія економічного розвитку*. 2020. №46. С.168-180 (0,9 д.а.).

7. Каленюк І.С., Кузнецова Н.Б. Розвиток людського капіталу в умовах становлення креативної економіки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2020. №4(37). С. 77-85. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\).77-85](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37).77-85) (1,0 д.а., особисто автору 0,6 д.а., визначено особливості формування креативного людського капіталу в умовах креативної економіки та обґрунтовано роль освітнього фактору).

8. Кузнецова Н. Б. Міжнародна міграція у світі: сучасні тенденції розвитку та проблеми глобального управління. *Modern Economics* [Електронне видання]. 2021. №26. С. 64-73. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V26\(2021\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.V26(2021)-10). URL:<https://modecon.mnau.edu.ua/issue-26-2021/> (1,05 д.а.).

9. Каленюк І.С., Кузнецова Н.Б. Параметри конкурентоспроможності університету. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2021. №1(42). С. 49-69. DOI: <https://doi.org/10.17721/tppe.2021.42.5> (1,6 д.а., особисто автору 1,1 д.а., визначено чинники, які зумовлюють зміни підходів до стратегічного управління університетами, а також сутність та основні параметри конкурентоспроможності сучасного університету на різних рівнях (регіональному, національному, глобальному)).

10. Кузнецова Н. Б. Розрив у навичках (Skills Gap) як глобальна проблема розвитку людського капіталу: сутність, причини виникнення та шляхи подолання. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2021. №2. С. 20-37. DOI: [10.32342/2074-5362-2021-2-31-2](https://doi.org/10.32342/2074-5362-2021-2-31-2) (1,25 д.а.).

11. Каленюк І., Кузнецова Н. Креативна економіка у світовому інноваційному процесі. *Міжнародна економічна політика*. 2022. №1(36). С. 101-123. DOI [10.33111/iep.2022.36.05](https://doi.org/10.33111/iep.2022.36.05). URL: http://iepjournal.com/journals/36/2022_36_5_Kaleniuk_Kuznetsova_101-123.pdf (1,6 д.а., особисто автору 1,0 д.а., визначено сутність креативних інновацій та масштабність впливу креативної економіки на інноваційну динаміку на мікро, мезо та макrorівнях).

12. Кузнецова Н. Б. Безпекова складова функціонування людського капіталу. *Економіка та суспільство* [Електронне видання]. 2022. №37. DOI: [10.32782/2524-0072/2022-37-22](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-22). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1191> (0,7 д.а.).

13. Кузнецова Н. Б. Конкурентоспроможність талантів України у світових рейтингах. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. №1. С. 45-53 URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20221\(153\)/sep20221\(153\)_045_KuznetsovaN.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20221(153)/sep20221(153)_045_KuznetsovaN.pdf) (1,1 д.а.).

14. Кузнецова Н. Б. Роль і цінність дизайну у інноваціях сучасного бізнесу. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. [Електронне видання]. 2022. №3. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_3_2022 (0,6 д.а.).

15. Kuznetsova N. Creative economy development in the global world. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. №3. С. 183-187. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-5-26> (0,5 д.а.).

У зарубіжних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз Scopus i Web of Science:

16. Boichenko K. S., Klymenko S. M., Terentieva O. V., Kuznetsova N. B. Evaluation of integrated development of the enterprise. *Bulletin of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*. (Web of Science). 2020. Vol. 4. N386. P. 140-148. DOI: <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1467.113> (0,9 д.а., особисто автору – 0,3 д.а., обґрунтовано використання інформаційного та інноваційного модулів інтегрування бізнесу для підвищення його ефективності).

17. Tkachova, N., Krushelnytska, T., Marchenko, O., Kuznetsova, N. Migration Policy in the Context of Sustainable Development. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. (SCOPUS). 2021. Vol. 18, N61. P. 619-627. DOI: [10.37394/23207.2021.18.61](https://doi.org/10.37394/23207.2021.18.61). URL: <https://wseas.org/cms.action?id=23245> (1,0 д.а., особисто автору – 0,3 д.а., визначено особливості сучасної міжнародної міграції та проблеми інтеграції міжнародних мігрантів в інтересах сталого розвитку).

18. Kuznetsova N., Tkachuk V., Obikhod S., Vlasenko T., Samborska O., Chorna L. Human capital development in a creative economy. *Revista Amazonia Investiga*. (Web of Science). 2022. Vol. 11. Iss. 54. P. 349-356. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.33>. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/2067> (0,9 д.а., особисто автору – 0,2 д.а., визначено особливості розвитку людського капіталу в креативній економіці, уточнено його складові).

19. Kuznetsova N. External Economic Effect of the Innovation Factor of Creative Industries. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. (Web of Science). 2022. N44(2). P. 167-175. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2022.17>. URL: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/3045> (0,65 д.а.).

У інших зарубіжних виданнях:

20. Kuznetsova N. The driving forces of the war for talents. *Intellectual Archive: multidisciplinary journal*. 2015. Vol. 4. № 5. P. 24-28. URL: http://www.intellectualarchive.com/Journal_Files/IAJ_2015_09.pdf.file:///C:/Users/Admin/Downloads/Kuznetsova_UA.pdf (0,3 д.а.).

21. Kuznetsova N. Human capital role in becoming and development of creative economy. *Economics & Education*. 2016. № 01 (02). P. 36-39 (0,5 д.а.).

22. Кузнецова Н. Концептуальні основи формування та розвитку креативних кластерів. *Web of Scholar*. 2018. № 2(20). P.8-12 (0,5 д.а.).

23. Kuznetsova N., Borysenko O., Ivashchenko O., Podhaietska V., Baida I. The Creative Employment in the Context of Structural Transformations. *Economic Affairs*. 2022. Vol. 67. №04. P. 601-610. DOI: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4.2022.26>. URL: <https://economicaaffairs.co.in/Journal/lastissue/year/MjAyMg==/month/U2VwdGVtYmVy> (0,98 д.а., особисто автору – 0,3 д.а., визначено та обґрунтовано особливості креативної зайнятості в умовах цифрових трансформацій).

В інших виданнях апробаційного характеру

24. Кузнецова Н. Б. Сучасна роль освіти в умовах цивілізаційних змін та соціально-економічних трансформацій. *Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. м. Дніпропетровськ, 26 листопада 2015 року. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016. С. 16-17 (0,2 д.а.).
25. Кузнецова Н.Б. Людський фактор розвитку креативної економіки. *Конкурентоспроможність національної економіки*: зб. мат. XVI міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7-8 квітня 2016 року. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. С.177-180 (0,2 д.а.).
26. Кузнецова Н. Б. Роль класичного університету в розвитку креативної економіки. *Класичний університет у контексті викликів епохи* (Classic University in the Context of Challenges of the Epoch): матеріали укр.-пол. міжнар. наук. конф., м. Київ, 22–23 вересня 2016 р. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2016. С. 87-89 (0,15 д.а.).
27. Кузнецова Н. Б. Особливості формування креативного людського капіталу. *Національно-економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі*: матеріали VII міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 13 квітня 2016 р. К.: Національний авіаційний університет, 2016. С. 100-102 (0,2 д.а.).
28. Кузнецова Н. Б. Економічний та людський розвиток Китайської Народної Республіки. *Вчені записки*: зб. наук. праць. Спецвипуск. К.: КНЕУ, 2016. С. 50-53 (0,2 д.а.).
29. Кузнецова Н. Б. Креативна економіка: фокус на людський капітал. *Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі*: збірник тез міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 13 квітня 2017 р. К.: Національний авіаційний університет, 2017. С. 93- 95 (0,1 д.а.).
30. Кузнецова Н. Б. Фактори формування креативного людського капіталу. *Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю*: матеріали V міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 19-20 вересня 2017 р. К.: Ексклюзив-Систем, 2017. С. 100-102 (0,2 д.а.).
31. Kuznetsova N. Practical steps to implement the concept of Learning Cities. *Information Technologies and Management*. The 16th International Scientific Conference. Riga. 26-27 of April, 2018. Riga: ISMA, 2018. P. 187-188 (0,5 д.а.).
32. Кузнецова Н. Б. Кластеризація як гнучка модель розвитку креативного бізнесу. *Культурологічний альманах*. 2018. № 11. С. 49-51 (0,2 д.а.).
33. Кузнецова Н. Б. Міграційний фактор розвитку креативної економіки. *Євроінтеграційний ресурс розвитку глобального підприємництва* [Електронний ресурс]: зб. матеріалів дискус. платф., м. Київ, 17 травня 2019 р. К.: КНЕУ, 2019. С. 41-43 (0,2 д.а.).
34. Кузнецова Н. Б. Розвиток освіти в умовах глобальних трансформацій: виклики та небезпеки. *Економіка, освіта, технології в контексті глобальних трансформаційних імператив розвитку*: матеріали I міжн. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 16-17 жовтня 2019 р. Черкаси: Черкаський державний бізнес-коледж, 2019. С. 211-215 (0,2 д.а.).
35. Кузнецова Н. Б. Креативні індустрії та майбутнє розвитку освіти. *NEW ECONOMICS – 2019*: матеріали міжн. наук. екон. форуму, м. Київ, 14-15 листопада

2019 р., в 2-х томах. Т. 1. К.: НАН України, Ін-т економіки пром-ті, 2019. С. 223-227 (0,2 д.а.).

36. Matskiv V., Riashchenko V., Kuznetsova N. Communication tools for brand promotion in the online environment. *Information Technologies and Management*. The 18th International Scientific Conference. Riga. 23-24 of April, 2020. Riga: ISMA, 2020. P. 100-104 (0,2 д.а., особисто автору – 0,1 д.а., охарактеризовано сутність і значення комунікаційних навичок).

37. Кузнецова Н. Б. Цифрова модель зайнятості у світі: загрози та небезпеки. *Соціально-трудова сфера в координатах нової економіки та глобальної соціоекономічної реальності: виклики, шляхи розвитку*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 11 – 12 листопада 2020 р. К.: КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, 2020. С. 88- 90 (0,5 д.а.).

38. Каленюк І.С., Кузнецова Н.Б. Сучасні виклики розвитку вищої освіти в умовах пандемії. *Нова парадигма економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти*: зб. наук. праць II міжн. наук.-практ. конф., м. Київ, 25 листопада 2020 р. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. С. 135-141 (0,3 д.а., особисто автору – 0,15 д.а., досліджено досвід країн щодо успішної трансформації освіти в період пандемії COVID-19).

39. Кузнецова Н. Б. Глобальні трансформації світових ринків праці в період Четвертої промислової революції. *Specialized and multidisciplinary scientific researches: collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. Vol.1. December 11, 2020. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform. 2020. С. 42-44. DOI: 10.36074/11.12.2020.v1 (0,5 д.а.).

40. Kuznetsova N. Key Skills for the Future in the Era of Global Transformations. *Information Technologies and Management*. The 19th International Scientific Conference. Riga. 22-24 of April, 2021. Riga: ISMA, 2021. P. 185-187 (0,2 д.а.).

41. Кузнецова Н. Б. Розвиток креативного бізнесу у партнерстві з цифровими технологіями. *Multidisziplinäre Forschung: perspektiven, problem und muster* : зб. наук. праць I міжн. наук.-практ. конф. LLC «International Centre Corporate Management» (AUT) & NGO European Scientific Platform (UKR). Viden. 4 of April, 2021. Viden. LLC «International Centre Corporate Management». 2021. С. 56-57 (0,15 д.а.).

42. Кузнецова Н. Б., Каленіченко А. В. Причини та наслідки міграції робочої сили в Україні. *Світ економічної науки*. Випуск 30.: зб. наук. праць міжн. наук. практ. інтернет-конф., м. Тернопіль, 28 квітня 2021 р. Тернопіль. С. 35-40 (0,25 д.а., особисто автору – 0,15 д.а., досліджено загальні тенденції формування міграційних потоків робочої сили, визначено основні причини).

43. Кузнецова Н. Б., Сакевич К. В. Українська інтелектуальна міграція у глобальному контексті. *Тенденції та перспективи розвитку менеджменту в умовах глобальних викликів*: зб. наук. праць 1-ої міжн. наук.-практ. конф., м. Херсон, 28 травня 2021 р. м. Херсон, Херсонський державний аграрно-економічний університет. С. 212-214. (0,15 д.а., особисто автору – 0,1 д.а., досліджено тенденції інтелектуальної міграції у глобальному вимірі).

44. Кузнецова Н. Б. Освітнє лідерство як нова управлінська парадигма. *Економіка, освіта, технології в контексті глобальних викликів*: матеріали міжн.

наук.-практ. конф., м. Черкаси, 23-24 вересня 2021 р. м. Черкаси: ЧДБК, 2021. С. 340-342 (0,2 д.а.).

45. Бобокало А. Ю., Кузнецова Н. Б. Роль освітнього фактора у формуванні нової якості людського капіталу. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин*: зб. наук. статей, м. Кропивницький: Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна», 2021. С. 285-288 (0,3 д.а., особисто автору – 0,2 д.а., обгрунтовано роль освіти в контексті якісної складової людського капіталу).

46. Сакун М. А., Кузнецова Н. Б. Молодіжна еміграція з України: тенденції, загрози, шляхи врегулювання. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин*: зб. наук. статей, м. Кропивницький: Центральноукраїнський інститут розвитку людини Університету «Україна», 2021. С. 256-262 (0,3 д.а., особисто автору – 0,2 д.а., проаналізовано загальні тенденції розвитку молодіжної міграції в Україні та основні чинники, що її спонукають).

47. Kuznetsova N. Modern human security threats in the global dimension. *Information Technologies and Management*. The 20th International Scientific Conference. Riga. 21-22 of April, 2022. Riga: ISMA, 2022. P. 57-58 (0,25 д.а.).

48. Кузнецова Н. Б. Ключові аспекти досягнення національного та світового лідерства університетів. *Трансформації в сучасному освітньому просторі: глибинні аспекти розвитку освіти*: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 04 листопада 2021 р. Академія інноваційного розвитку освіти. м. Київ: Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. Суми: ТОВ НВП «Росток Ф.В.Т.», 2021. С. 78-81 (0,2 д.а.).

49. Кузнецова Н. Б. Загрози і наслідки втрат людського капіталу для України, зумовлених війною. *Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика*: матеріали V міжн. літнього наук. симпозіуму, м. Одеса, 29-30 липня 2022 р. м. Одеса, ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. м. Одеса: ГО «Інститут інноваційної освіти», 2022. С. 40-44 (0,3 д.а.).

50. Кузнецова Н. Б. Креативізація як сучасний глобальний тренд розвитку світової економіки. *Глокалізаційні аспекти розвитку інноваційної економіки*: зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. мол. вчених, м. Одеса, 20 жовтня 2022 р. м. Одеса, Одеський національний економічний університет, 2022. С. 99-100 (0,1 д.а.).